

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Právnická fakulta

Katedra trestního práva

Problémy trestního soudnictví nad mládeží

Diplomová práce

Lenka Vančurová

Vedoucí diplomové práce:

Prof. JUDr. Jiří Jelínek, CSc.

Praha, květen 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně ocitovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 19. 05. 2011

Lenka Vančurová

Poděkování

Děkuji panu prof. JUDr. Jiřímu Jelínkovi, Csc., za odborné vedení diplomové práce.

V Praze 19. 05. 2011

Lenka Vančurová

Obsah:

Úvod.....	4
1 Vymezení problémů.....	7
1.1 Pojmy trestní soudnictví a mládež	7
1.2 V čem spočívají problémy trestního soudnictví nad mládeží	8
1.2.1 Právní úprava trestní odpovědnosti mládeže	9
1.2.2 Problém stigmatizace.....	10
1.2.3 Otázka respektování a zásahů do sféry rodiny.....	12
1.2.4 Otázka přiměřenosti reakce společnosti na činy mládeže	12
2 Řešení problémů v historii.....	13
2.1 Přehled důležitých mezníků trestního práva nad mládeží.....	13
2.2 Dva základní přístupy k trestnímu soudnictví nad mládeží	16
2.2.1 Sociálně-opatrovnický model zacházení (the welfare model).....	16
2.2.2 Justiční model zacházení (the justice model)	17
3 Obecně k současnému řešení v právním řádu ČR	17
3.1 Současné pojetí trestného činu.....	17
3.2 Současné řešení trestní odpovědnosti mládeže – obecně.....	19
3.2.1 Děti mladší patnácti let	19
3.2.2 Mladiství vs. dospělí.....	19
3.2.3 Rozumová a mravní vyspělost.....	20
3.2.4 Mladí dospělí	22
4 Srovnání řešení problémů trestního soudnictví nad mládeží podle zákona o trestním soudnictví nad mládeží č. 48/1931 Sb. z a n. (ZTSM) a podle zákona č. 218/2003 Sb. (ZSVM)	22
4.1 Obecné základy úprav	24
4.2 Řešení trestní odpovědnosti mládeže a souvisejících otázek.....	25
4.2.1 Děti mladší patnácti let – resp. nedospělí	25
4.2.2 Mladiství	26
4.2.3 Mladí dospělí – resp. osoby ve věku blízkém věku mladistvých	29
4.3 Řešení problému stigmatizace.....	30
4.3.1 Boj proti stigmatizaci v rámci trestního řízení.....	30
4.3.2 Boj proti stigmatizaci ve vztahu k veřejnosti.....	34
4.4 Respektování rodiny, zásahy do sféry péče o děti a mladistvé a odpovědnost pečujících osob	39
4.4.1 Zásahy do sféry rodiny z oblasti trestního práva	41
4.4.2 Zásahy do sféry rodiny z oblasti rodinného práva.....	47
4.5 Řešení přiměřenosti reakce	50
4.5.1 Zvláštní ochrana práv mládeže	50
4.5.2 Reakce společnosti na trestnou činnost páchanou mládeží	54
Závěr	55
Seznam zkratk	58
Seznam použité literatury a pramenů.....	58
Seznam použité judikatury.....	59
Seznam použitých právních předpisů	59
Abstract of the thesis.....	61

Úvod

Období dospívání se vyznačuje snad u každého hledáním sebe sama a svého místa ve společnosti. Toto období každého člověka mění a u každého se projevuje odlišně. Přesto jsou některé vlastnosti pro dospívající typické; z hlediska trestního práva je to především snadná ovlivnitelnost. Zákonodárce by měl mít tuto skutečnost na paměti zejména při určování pravidel z oblasti trestního práva, protože právě toto odvětví má potenciál zasáhnout do života člověka nejcitelněji. Je třeba pečlivě zvažovat, jaké postupy mají být vůči mládeži uplatněny. Větší ovlivnitelnost totiž může přispět ke snazšímu sklouznutí na šikmou plochu. Tato ovlivnitelnost má však i pozitivní stránku, kterou lze využít. Pokud jsou voleny vhodné prostředky, je (oproti dospělým) snazší mladého člověka odvrátit od páchaní trestné činnosti a přimět jej k řádnému způsobu života.

V právním řádu České republiky dnes stanovuje zvláštní pravidla pro mládež v oblasti trestního práva v první řadě zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže. Tato práce je jedním z možných pohledů na problémy, které soudnictví nad mládeží v oblasti trestního práva má a jak je řeší.

Téma trestního soudnictví nad mládeží mě zajímá a mám k němu blízko i díky tomu, že mám v rodině advokáty činné jako obhájce¹ ve věcech mládeže. Navíc pocházím z regionu, kde je otázka kriminality mládeže dnes zvlášť aktuální. Úbytek pracovních příležitostí ve dříve prosperující sklářské oblasti se negativně promítá do fungování rodin jako nejdůležitějších výchovných činitelů. Tento fakt spolu s frustrací z chabé perspektivy budoucího života způsobuje nárůst kriminality mládeže a brání snahám o motivaci k řádnému životu.

Problémy trestního soudnictví nad mládeží vznikají z konfliktu zájmů státu a specifických rysů mládeže. Ve své práci jsem se pokusila o komplexní pohled na tuto problematiku – to znamená, že se zabývám nejen problémy, které z pohledu soudnictví přicházejí v úvahu, ale také otázkami vlivu trestního práva na mládež. Hlavní otázky, které si ve své práci pokládám, znějí – jaké jsou problémy trestního soudnictví nad mládeží a jaké je jejich současné řešení v právním řádu České republiky. Vedle analýzy

¹ Resp. opatrovníka u dětí mladších patnácti let (dle ustanovení § 91 odst. 2 zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, dále také zákon mládeže nebo ZSVM).

popsaných problémů jsem provedla též historický exkurz do doby a úpravy první republiky.

S ohledem na znění tématu práce jsem zvolila odlišnou systematiku, než jaká je obvyklá. To znamená, že nečlením problémy podle institutů trestního práva, ale spíše podle jednotlivých problémů, které trestní soudnictví nad mládeží může mít. Na okraj chci poznamenat, že problémy trestního soudnictví jsem rozšířila i na problémy trestního práva ve věcech mládeže, protože nejen justice, ale především zákonodárce se musí vypořádat s problematikou specifickou pro mládež. Termínem problémy trestního soudnictví jsou proto míněny i problémy trestního práva ve věcech mládeže.

Úvodní kapitola je věnována vymezení problémů trestního soudnictví nad mládeží; k tomu patří v první řadě vysvětlení pojmů. Jako hlavní problémy či otázky, se kterými se musí trestní soudnictví nad mládeží vypořádat, jsou tedy určení podmínek trestní odpovědnosti mládeže, minimalizace jevu stigmatizace, určení hranice, do které má stát rodinu respektovat a od které má do rodiny zasahovat a také určení přiměřené reakce a postupů vůči mládeži, která se dopustí trestné činnosti.

Druhá kapitola ukazuje některé důležité události v historii trestního práva nad mládeží, jsou to zvláštní pravidla pro trestání mládeže (oproti trestání dospělých pachatelů), dále různé hranice trestní odpovědnosti, jak se v čase v některých právních řádech vyskytovaly, také přelomové pojetí trestního práva nad mládeží pocházející z USA a nakonec cesta od osamostatnění zákonů a institucí pro mládež přes dvacáté století v našem právním řádu až po novou úpravu podle zákona mládeže (zákon o soudnictví ve věcech mládeže, č. 218/2003 Sb.). V této kapitole jsou také vysvětleny dva základní přístupy k trestání mládeže ve své čisté podobě – jak se v historii vyvinuly.

Ve třetí kapitole je popsáno dnešní pojetí trestného činu v právním řádu České republiky, včetně porovnání s donedávna platným pojetím minulým. Dále třetí kapitola pokračuje obecným vymezením současného řešení odpovědnosti mládeže podle jednotlivých věkových kategorií a je tu vysvětlena také koncepce podmíněné trestní odpovědnosti mladistvých.

Čtvrtá kapitola rozšiřuje dosud obecněji pojímané historické hledisko a zabývá se porovnáním právní úpravy za první republiky a dnes. V první části této kapitoly je srovnání základů úpravy prvorepublikové a dnešní – zejména základních principů, na kterých jsou zákony postaveny. Druhá část pojednává o řešení trestní odpovědnosti

mládeže podle obou úprav. Je v ní rozdělení mládeže na věkové kategorie s odlišnými podmínkami odpovědnosti, s rozdíly v příslušnosti a pravomocích soudů a se souvisejícími otázkami. Třetí část je zaměřena na boj proti stigmatizaci, nejprve v samotném řízení o trestních věcech mládeže. Tam patří instituty jako zamezení styku mládeže a osob starších, omezení v možnostech společného řízení u těchto osob, požadavky na specializaci osob, se kterými přijde mládež při řešení trestních věcí do kontaktu, možnosti uplatnění odklonů od klasického trestního řízení nebo možnosti zjednodušení řízení. Druhá polovina této části pojednává o boji proti stigmatizaci ve vztahu navenek, tedy k veřejnosti. Tady pomáhají minimalizaci tohoto jevu například omezení v informování veřejnosti o trestných činech mládeže, omezení zásady veřejnosti jednání, či možnosti odstranění právních následků odsouzení. Čtvrtá část této kapitoly ukazuje problematiku, kterou představuje na jedné straně povinnost státu respektovat sféru rodiny a na druhé straně zásahy, které jsou z hlediska státu do této sféry potřebné, a proto právem dovolené. Dovolené zásahy státu, které slouží jednak k předcházení a jednak k trestání kriminality, jsou jak z oblasti trestního práva, tak (u prevence) i z práva rodinného. Část, která rozebírá zásahy podle trestního práva, se věnuje zvláště možnostem při ukládání těchto zásahů – resp. opatření a zvláště jednotlivým druhům opatření. K tomu je naznačeno také řešení situace mládeže po propuštění z výkonu některého opatření spojeného s odloučením od stávající rodiny. Pátá část je věnována hledání vyvážené reakce společnosti na trestné činy mládeže. Ve své první polovině obsahuje pojednání o důležitosti ochrany práv mládeže v trestním řízení, k čemuž slouží například povinná přítomnost některých osob při jednání, povinná a profesionální obhajoba, širší poučovací a informační povinnosti orgánů činných v trestním řízení, možnosti jednání proti vůli mladistvého nebo úprava místní příslušnosti soudu. V druhé polovině je zkrácený popis budování nového systému spolupráce institucí sociální kontroly a důležitost role poškozeného v trestním řízení.

1 Vymezení problémů

Nejprve je třeba zodpovědět si otázku – co jsou to problémy trestního soudnictví nad mládeží. K tomu je nutné vysvětlit obsah základních pojmů.

1.1 Pojmy trestní soudnictví a mládež

Pod pojmem **soudnictví** rozumíme specifickou činnost soudů jako orgánů státu, uskutečňovanou specifickými, zákonem stanovenými metodami a v zákonem stanovených procesních formách.² Úkolem trestního soudnictví je zjištění trestných činů (resp. u mladistvých provinění) a spravedlivé potrestání jejich pachatelů podle zákona. Soudy zde tedy zjišťují, zda předmětný skutek je trestným činem (proviněním) a zda jeho pachatelem je obviněný; je-li tomu tak, rozhodují soudy dále o jaký trestný čin jde a jaký trest za něj uložit, soudy také zajišťují výkon trestu. Pokud skutek není trestným činem, soudy zprošťují obviněného obžaloby, zastaví trestní stíhání nebo učiní jiné rozhodnutí. Při těchto činnostech vystupuje soud jako orgán činný v trestním řízení.³

Pojem **mládež** zahrnuje dvě kategorie osob. Do první kategorie patří děti mladší 15 let. Ve druhé skupině jsou zařazeni mladiství, což jsou osoby, které dovršily patnáctý rok věku a nepřekročily osmnáctý rok věku [§ 2 písm. c), d) zák. mládeže].⁴ Je třeba dodat, že s mládeží je úzce spojen také pojem tzv. mladých dospělých nebo také skupina osob ve věku blízkém věku mladistvých. Naše trestní právo nespécifikuje, co se věkem blízkým věku mladistvých míní, obecně se dá říci, že věkem blízkým věku mladistvých resp. mladými dospělými jsou v Evropě (v závislosti na různých právních úpravách) bráni mladí lidé ve věku 16 až 25 let.⁵

Na okraj je třeba poznamenat, že do trestního práva nepatří pojem **zletilost** resp. nezletilost. To jsou pojmy z občanskoprávní terminologie. Zletilost je předpokladem

² Hendrych, D. a kol.: Právní slovník. 2. rozšířené vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, str. 941.

³ Císařová, D., Fenyk, J. a kol.: Trestní právo procesní. 4. aktualizované vydání. Praha: Linde Praha, a.s., 2006, str. 103-104.

⁴ Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, také ZSVM.

⁵ Válková, H., Dünkel, F.: Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě. 1. vydání. Praha: Leges, 1992, str. 111.

pro nabytí způsobilosti k právním úkonům v plném rozsahu⁶ a nabývá se zpravidla dovršením osmnáctého roku věku.⁷ Počítání času u nabytí zletilosti je odlišné od nabytí trestní odpovědnosti. Zletilost se nabývá již na začátku dne osmnáctých narozenin - tedy v 00.00 hodin. Naproti tomu trestní odpovědnost se nabývá až uplynutím dne patnáctých resp. osmnáctých narozenin,⁸ tedy ve 24.00 hodin dne narozenin (resp. 0.00 hodin dne následujícího po dni patnáctých resp. osmnáctých narozenin). Důvodem těchto rozdílů v počítání času je východisko, které říká, že práv se nabývá již počátkem posledního dne lhůty, kdežto pozbytí práv (nebo jiné negativní právní následky) nastává až koncem posledního dne lhůty.⁹

1.2 V čem spočívají problémy trestního soudnictví nad mládeží

Problémy trestního soudnictví nad mládeží pramení zejména z toho, že pro mládež v mnoha případech nelze použít stejná pravidla, jaká platí pro dospělé. Je to proto, že člověk v tomto mladém věku prochází důležitou částí vývoje své osobnosti – dospívá. Pro trestní právo má význam zejména **dospívání** po stránce psychologické a sociální, protože se týká osvojování si morálních pravidel společnosti a celkové sžití se se společností (případně odmítání pravidel či společnosti jako takové). Dospívání obecně znamená složitý a často bouřlivý vývoj, jehož průběh i doba ukončení mohou být u každého jednotlivce jiné. Pro trestní právo je tedy obtížné určit objektivní a spravedlivá měřítká a postupy, je-li skupina dospívajících tolik nesourodá a chování dospívajících nevypočitatelné. Existence tohoto problému je akceptována i na mezinárodní úrovni, proto alespoň minimální požadavky co do právního řešení (zejména v trestním právu) stanovují například tzv. Pekingská pravidla,¹⁰ která ukládají státům mimo jiné povinnost mít specifickou právní úpravu trestního práva mládeže a právně upravit specifický přístup orgánů činných v trestním řízení vůči mládeži. Tyto

⁶ Madar, Zdeněk a kol.: Slovník českého práva. 3. rozšířené a podstatně přepracované vydání. Praha: Linde, 2002, str. 1805.

⁷ Výjimečně může osoba starší než 16 let nabýt zletilosti dříve – uzavřením manželství dle ustanovení § 8 odst. 2 zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku.

⁸ Trestní odpovědnost tzv. relativní začíná dnem následujícím po dni 15. narozenin, absolutní – začíná dnem po dni 18. narozenin.

⁹ Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kol.: Občanské právo hmotné 1. 4. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Aspi, 2005, str. 174.

¹⁰ Rezoluce OSN 40/33 ze dne 29.11.1985.

povinnosti se odrážejí v naší současné koncepci trestní odpovědnosti mládeže za spáchané činy.

1.2.1 Právní úprava trestní odpovědnosti mládeže

Trestní právo v České republice je dosud postaveno na individuální trestní **odpovědnosti fyzických** osob za spáchané činy.¹¹ Naše obecné trestní právo zároveň uznává, že odpovědný za své činy může být jen ten, kdo je schopen si v době spáchání činu uvědomit dosah svého jednání a současně je schopen své jednání ovládat. Proto neexistuje trestní odpovědnost u fyzických osob například již od narození a nejsou trestně odpovědné ani osoby, které nemohly své jednání v době spáchání činu ovládat, buď proto, že byly nepřičetné – tedy stížené duševní poruchou, nebo z toho důvodu, že vůbec nejednaly – jestliže k trestnému činu došlo například v důsledku mimovolního (neovládaného) pohybu. U skupiny dospívajících je tu ale další problém. a sice jak má právo určit, kdo z této skupiny může být za své jednání hnán k odpovědnosti, když je tak různorodá.

Pro stanovení trestní odpovědnosti u mládeže byl nakonec přijat kompromis mezi příliš neurčitým a náročným postupem, který spočívá ve zkoumání schopností pro trestní odpovědnost v každém jednotlivém případě spáchání trestného činu (až do dosažení věku stanoveného pro dospělost) a mezi příliš přísnou odpovědností absolutní, kde o odpovědnosti rozhoduje pouze věková hranice (a přičetnost – viz kapitola 3.2). **Kompromis** spočívá v tom, že u určité věkové skupiny je akceptována trestní neodpovědnost. Navazující vyšší věková skupina se řídí pravidlem, že zásadně je trestně odpovědná. K její odpovědnosti je třeba splnit zvláštní znak „zralosti“ (dnes se nazývá rozumová a mravní vyspělost), o kterém se předpokládá (podle empirie), že jej tyto osoby zásadně splňují. Pokud se však o přítomnosti tohoto zvláštního znaku trestní odpovědnosti (v době spáchání činu) objeví pochybnosti, je nutné znalecky zkoumat, zda byl znak zralosti při spáchání splněn. Pokud ne, bude osoba i z této věkové kategorie v konkrétním případě trestně neodpovědná.¹² Důvodem kompromisu je fakt,

¹¹ Změna této zásady může přijít již brzy, pokud bude schválen vládní návrh zákona o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim č.j. 1350/10, schválený vládou dne 23.02.2011; <http://www.vlada.cz/cz/media-centrum/tiskove-zpravy/vysledky-jednani-vlady--23--unora-2011-81457/>.

¹² Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D.: Základy trestní odpovědnosti, podstatně přepracované a doplněné vydání. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Orac, s.r.o., 2003, str. 252.

že nemá smysl trestat někoho, kdo si neuvědomuje, že udělal něco špatného – ten si ze soudu ani z trestu nemůže odnést žádné pravidlo pro budoucnost a obojí tak ztrácí efekt. Má-li mít trestání a (u mládeže hlavně) řízení před soudem nějaký vliv na osobu, která se dopustila trestného činu, když dnes trestní právo mládeže klade důraz zejména na výchovnou funkci, musí být dotyčná osoba v první řadě schopna chápat, že udělala něco, co společnost považuje za nepřijatelné. Tuto schopnost člověk získává v průběhu dospívání jako sociální zralost.¹³ V našem trestním právu nad mládeží je naznačené řešení zakotveno v institutu relativní trestní odpovědnosti (viz kapitola 3.2).

1.2.2 Problém stigmatizace

Stigmatizace obecně znamená apriorní negativní hodnocení člověka generalizované na celou osobnost.¹⁴ Jinými slovy je to trvalé a neměnné zařazení jedince do určité kategorie osob s negativními charakteristikami. Pro trestní soudnictví nad mládeží je významné, že důsledkem stigmatizace je odmítnutí a vytlačování stigmatizované osoby na okraj společnosti.¹⁵ Problém, který stigmatizace znamená pro trestní soudnictví nad mládeží, je v tom, že stigmatizace vzniká v souvislosti s trestním řízením, s odsuzujícím rozsudkem a také se záznamem v trestním rejstříku.¹⁶ Je-li dnešní trend mládež pokud možno netrestat, ale naopak ji vychovávat k řádnému životu ve společnosti, není možné brát jí šance na **začlenění** do společnosti tím, že by se stala obětí stigmatizace. Proto je nutno pečlivě zvažovat, do jaké míry by mělo být řízení o trestních věcech mládeže přístupné veřejnosti, jak moc by mělo být formální, jaké všemožné důsledky může mít odsuzující rozsudek či jak má vůbec vypadat reakce státu na trestnou činnost mládeže. Procesy stigmatizace jsou úzce spojeny s procesy tzv. labellingu.¹⁷ Teorie labellingu se zajímá hlavně o to, jaký vliv na osobu má její okolí. Podle této teorie je způsob našeho jednání do velké míry ovlivněn naším subjektivním

¹³ Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek, J., Vanduchová, M.: Trestní právo hmotné. I. Obecná část. 3. vydání. Praha: Codex, 1997, str. 104.

¹⁴ Munková, G.: Sociální deviace. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2004, str. 80.

¹⁵ Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: Kriminologie. 2. přepracované vydání. Praha: ASPI Publishing, s.r.o., 2004, str. 396.

¹⁶ White, R., Haines, F.: Crime and Criminology. An Introduction. Melbourne: Oxford University Press, 1996, str. 79-80. Odkaz dostupný z <http://www.ipravnik.cz/cz/clanky/trestni-pravo/art_5781/odklon-jako-sankcni-opatreni.aspx#3>.

¹⁷ Teorie labellingu bývá označován také jako teorie značkování nebo etiketizační teorie.

odhadem, jak nás ostatní vidí a očekávají, že budeme jednat.¹⁸ Naše jednání může být do určité doby i relativně nezávislé na reakci okolí, ale problém nastane, když je nám za porušení norem udělena tzv. deviantní nálepka, tím jsme označeni za devianty a může to mít na naše další chování velký vliv.

Proces vzniku stigmatizace v souvislosti s trestním soudnictvím je možné popsat takto. Na počátku osoba porušuje normy, aniž sama sebe vnímá jako devianta. V teorii se toto stadium nazývá primární deviace nebo také situační deviace. Ta může mít mnoho různých příčin například pro krádež u mládeže může být hybatelem pouhá příležitost něco ukrást, může to být dobrodružství, nebo se krádeže dopustí pod tlakem party, ze závidi, z nouze a podobně. Jakmile je ale tato deviace rozpoznána a deviant identifikován, což bude zpravidla při formálním trestním řízení a po odsuzujícím rozsudku, po němž bude navíc následovat nejen odmítavá reakce okolí směrem k deviantnímu chování dotyčného, ale může být směřována i vůči pachateli jako osobnosti, pak hrozí nebezpečí vzniku sekundární deviace. Sekundární deviace nebo také systematická deviace vzniká v důsledku sociální kontroly. Průběh je popisován tak, že se odmítaný deviant se svou novou rolí začne identifikovat, to znamená, že změní své sebepojetí a začne deviantní chování používat jako obranu či útok, zkrátka prostředek přizpůsobení se problémům spojeným s odmítavou reakcí okolí. Identifikace s rolí způsobí sebenaplňující se proroctví a z původní situační deviace se stává systematická. Pak už je velký problém odvrátit devianta od deviantního chování. Mládež je navíc snáze ovlivnitelná než dospělá populace a k přijetí nálepky tak u ní může dojít velmi rychle. Proto je potřeba ji od deviací odvrátit včas a nenechat ji „spadnout“ do sekundární (systematické) deviace.¹⁹ Na druhou stranu, podle odborníků nemá zůstat žádná trestná činnost mládeže bez odezvy a formální řízení může mít jak vliv stigmatizační, tak také výchovný.²⁰

Trestní právo nad mládeží se snaží proti stigmatizaci bojovat. Omezuje možnosti informování veřejnosti o trestných činech mládeže. Je tu znatelný trend k méně formálnímu řízení a snaha co nejvíce využívat tzv. odklony – aby mladistvý nemusel

¹⁸ Munková, G., op. cit., str. 68.

¹⁹ Munková, G.: op. cit., str. 70 - 71.

²⁰ Čírtková, L.: Forezní psychologie. 1. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004, str. 78 - 79.

projít celým formálním trestním řízením. Také sankce jsou odstupňovány, aby bylo možné podle konkrétního případu použít nejmenší nutné zlo k nápravě pachatele.

1.2.3 Otázka respektování a zásahů do sféry rodiny

Kriminalita je škodlivý jev, zároveň je ale jevem v lidské společnosti neodstranitelným. Cílem demokratického právního státu proto musí být kriminalitě v co největší míře zabraňovat; to může činit jedině prostřednictvím práva. Co se týče kriminality páchané dětmi a mladistvými, právo se zabývá jak represí (v této oblasti ale s funkcí výchovnou; nikoli jako u dospělých, kde je cíl spíše potrestat), stejně tak se právo snaží i o prevenci (právo tu míří na usměrnění rodin ve výchově a vede pečující osoby k odpovědnosti za péči o děti a mladistvé). Právo má v tomto směru pouze omezené možnosti, protože podle ústavního pořádku má být rodina proti vnějším zásahům chráněna. Podle čl. 32 odst. 1 Listiny základních práv a svobod (č. 2/1993 Sb., dále také Listina) je rodina pod ochranou zákona. Zároveň, podle článku 10 odst. 2 Listiny, má každý právo na ochranu před neoprávněným zasahováním do jeho soukromého a rodinného života. Otázkou je tedy, jak může stát **do rodiny zasahovat**, v jakých případech a jakým způsobem, při současném zachování garantované ochrany této sféry. Listina k tomu uvádí (v čl. 32 odst. 5), že rodiče, kteří pečují o děti, mají právo na pomoc státu a co do zásahů je tu napsáno pouze tolik, že práva rodičů mohou být omezena a že o odloučení nezletilých dětí od rodičů proti jejich vůli může rozhodnout jen soud, a to na základě zákona (čl. 32 odst. 4 Listiny).²¹

1.2.4 Otázka přiměřenosti reakce společnosti na činy mládeže

Kvůli výše zmíněným rozdílům mezi mládeží a dospělými je třeba, aby trestní právo (které zasahuje do životů lidí nejcitelněji) chránilo mládež více než dospělé. Na rozdíl od kapitoly o stigmatizaci, kde je cílem mládež chránit hlavně před škodlivými vlivy a důsledky trestního řízení, tady se jedná hlavně o zajištění záruk k ochraně práv mládeže (nejčastěji již při samotném řízení o trestní věci mládeže). Trestní právo musí zajišťovat vyšší **záruky** například v souvislosti s obhajobou, protože dítě a zpravidla ani

²¹ K tomu také srov. nález Ústavního soudu č. 72/1995 Sb. – který určuje, že odloučení dětí od rodičů nelze rozhodnout správním aktem, ale pouze soudním rozhodnutím

mladistvý nemá plnou procesní způsobilost – nemůže tedy v řízení vystupovat samostatně, ale musí mít zástupce resp. obhájce. Mezi zvláštní záruky a práva (a tomu odpovídající povinnosti ze strany orgánů činných v trestním řízení) může patřit například nemožnost konat jednání bez přítomnosti určitých osob, širší povinnost informovat různé instituce a osoby o úkonech v trestním řízení, možnost podání opravných prostředků ve prospěch i proti vůli obviněného mladistvého, povinnost komplexního šetření o poměrech mladistvého a z toho vyplývající individuální přístup ke každému nebo snaha o efektivní a rychlé vyřízení trestních věcí mládeže.

V souvislosti s otázkou přiměřené reakce trestního práva na činy je dnes prvořadá zásada **restorativní justice**, která je zaměřená na budoucnost a snaží se tak i o výchovné a preventivní působení trestního práva. Cílem je systémový přístup – zejména spolupráce a sdílení informací mezi jednotlivými institucemi sociální kontroly.²² K výchovnému působení v oblasti restorativní justice lze uvést, že výchovný efekt má například konfrontace mladého pachatele s důsledky jeho činu, jako je povinnost nahradit škodu, nebo odpracovat újmu, kterou čin zanechal na společenství, například vykonáním obecně prospěšné činnosti.

2 Řešení problémů v historii

2.1 Přehled důležitých mezníků trestního práva nad mládeží

V historickém vývoji trestního práva lze pozorovat, že téměř vždy, již od prvních civilizací, existovala **zvláštní pravidla** pro hodnocení trestných činů spáchaných nedospělci. Výjimkou je snad jen starý Babylon, kde pro všechny věkové kategorie platil „zákon odplaty“²³ – lex talionis – tedy zásada oko za oko.²⁴

V průběhu času se mnohokrát měnila **hranice trestní odpovědnosti**. Za císaře Justiniána v Římě byla například 7 let věku. Na našem území v období 13.-17. století neexistovala jednotná právní úprava a nebyla ani jednotná pravidla pro určení

²² Dostupné z WWW: <<http://www.epravo.cz/top/clanky/vyvoj-kriminality-deti-a-mladisty%C3%BDch-5230.html/autor>>

²³ Dostupné z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Latinsk%C3%A1_r%C4%8Den%C3%AD_L>.D_L

²⁴ Válková, H., Dünkel, F., op. cit., str. 9.

dospělosti, v pochybnostech byla proto dospělost určována úředním ohledáním. Za Marie Terezie byla stanovena hranice trestní odpovědnosti na 7 let věku dítěte, ale až do 14 let byla tato odpovědnost snižena, navíc do 16 let byly alespoň určité možnosti pro zmírnění trestu. Za Josefa II. byla hranice trestní odpovědnosti zvýšena dokonce na 12 let věku. Určité liberalizační snahy tedy můžeme pozorovat. Teprve v průběhu 19. století však začalo být přijímáno dětství a dospívání jako životní etapa, pro kterou jsou charakteristické určité vlastnosti a jevy odlišné od dospělých. Do té doby pramenil mírnější postup vůči dětským pachatelům z chápání dětí jako nerozumných, nebo na ně bylo pohlíženo jako na nemocné či alespoň nenormální.²⁵

Přes liberalizační snahy se trestní právo v Evropě u činů, kterých se dopustily děti, vždy soustředilo na spáchaný čin, stejně jako je tomu u dospělých. Naproti tomu v Americe devatenáctého století se vyvinul pohled odlišný. Hnutí známé jako „**Child Savers**“, což by se dalo přeložit jako zachránci dětí, měli zato, že dítě je v podstatě vždy dobré a jejich cílem proto nebylo dítě za čin potrestat, ale vychovat jej k řádnému životu. Proto také „ordinovali“ stejná opatření mládeži delikventní jako zanedbané. Navzdory těmto myšlenkám, prosazovaná výchovná opatření znamenala pro „vychovávané“ velmi tvrdý režim v ústavní péči a od tehdejšího vězení se výrazně nelišila.²⁶ Hnutí Child Savers přesto znamenalo velký přínos pro trestní právo nad mládeží, protože významně přispělo například k osamostatnění justice v této oblasti. Toto hnutí také vycházelo z pravidla „*parens patriae*“, které dává státu právo převzít péči o osoby mladší 18 let, pokud se o sebe nemohou samy postarat.²⁷

Ve 20. století již vznikaly samostatné trestní soudy mládeže i v Evropě. S tím korespondovaly také opravdu moderní trestní **zákony specializované** na mládež, a to zejména v Německu (1923), Rakousku (1928) a v Československu (1931). Všechny tyto úpravy byly zásadním průlomem ve vývoji trestního práva. Nejdůležitějšími novinkami bylo jednak omezení odpovědnosti mladistvých (tehdy se jednalo o věkovou kategorii 14-18 let) v podstatě do podoby, jak ji známe dnes, tedy již v této úpravě můžeme hovořit o principu relativní trestní odpovědnosti. Dále bylo velmi významné prolomení zásady legality, tedy povinnosti státního zástupce (tehdy veřejného žalobce) stíhat

²⁵ Válková, H., Dünkel, F., op. cit., str. 9 - 19.

²⁶ Válková, H., Dünkel, F., op. cit., str. 11.

²⁷ Zezulová, J.: Trestní soudnictví nad mládeží z pohledu reformy trestního práva. Právní rozhledy. 1996, 7, str. 312.

všechny trestné činy, o nichž se dozví.²⁸ Veřejný žalobce měl možnost upustit od trestního stíhání, pokud se nejevilo účelným. Zásadní novinkou bylo také filosofické východisko celé úpravy trestního práva nad mládeží, totiž co nejméně trestat a co nejvíce vychovávat.²⁹

V naší zemi byla pokroková úprava – podle zákona číslo 48/1931 Sb. z. a n. (dále také zákon č. 48 z roku 1931) v účinnosti do 31. července 1950. Zákon byl však zrušen v podstatě bez náhrady, když mladiství byli včleněni **zpět do obecných trestněprávních** předpisů (hlavně do čerstvě účinného zákona číslo 86/1950 Sb., trestního zákona). Se zrušením zákona č. 48 z roku 1931 souviselo i zrušení všech specializovaných opatření a orgánů – soudů a důležitých úřadoven, které fungovaly přibližně jako dnešní orgány sociálně-právní ochrany dětí (zkráceně OSPOD). V této době existovaly v trestním právu pro mladistvé pouze dvě alternativy (oproti dospělým), bylo to upuštění od potrestání³⁰ a možnost prokurátora zastavit trestní stíhání. V roce 1961 však ani tyto možnosti nepřešly do nové úpravy. Sankce před novelou v roce 1990 tak pro mladistvé představovaly tyto možnosti – odnětí svobody, propadnutí věci, peněžitý trest a ochranná výchova. Po roce 1989 se vedly diskuse o tom, jak by mělo vypadat trestní právo mládeže, zda a případně do jaké míry by měla být obnovena prvorepubliková úprava. Nakonec, v roce 1992, převážil názor, že by bylo lépe jít cestou postupných novelizací. Byl by totiž problém zařídit vše potřebné pro novou komplexní úpravu v krátké době (chyběly specializované soudy a další součásti samostatného trestního práva a soudnictví nad mládeží). Proto trestní právo nad mládeží vydrželo jako součást obecného trestního práva až do účinnosti zákona o soudnictví ve věcech mládeže č. 218/2003 Sb.³¹

V souvislosti s **přípravami nové**, zvláštní úpravy trestního práva nad mládeží byl velký problém se stanovením věkové hranice trestní odpovědnosti. Některé hlasy požadovaly obnovení prvorepublikové úpravy i v tomto ohledu, jiní dokonce v reakci na zvyšující se agresi mládeže v devadesátých letech chtěli, aby tato hranice nebyla jedna, ale měla být odstupňovaná podle závažnosti činu – za spáchání nejzávažnějších

²⁸ Císařová, D., Fenyk, J. a kol, op. cit., str. 67.

²⁹ Válková, H., Dünkel, F., op. cit., str. 22 - 23.

³⁰ Za podmínky, že mladistvý nemohl rozpoznat nebezpečnost činu, byl sveden příležitostmi nebo tíživými poměry, čin měl malý význam a mladistvý byl pod vlivem jiné osoby nebo byl nerozvážený, také pokud ochranná výchova mohla splnit účel místo trestu.

³¹ Schellerová, I. a kol.: Právní postavení mladistvých. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, str. 40.

trestných činů měli být bráni k odpovědnosti již třináctiletí pachatelé. V souvislosti s tím se dostaly na program i horní a dolní hranice sazeb trestu odnětí svobody, který by přicházel u mladistvých v úvahu. Zaměřením k cíli bylo konečně šest dokumentů od komise ministerstva spravedlnosti pro rekodifikaci trestního zákona a trestního řádu, na jejichž základě byl později schválen Věcný záměr zákona o odpovědnosti mládeže za protiprávní jednání a o soudnictví nad mládeží – ZSVM.³²

2.2 Dva základní přístupy k trestnímu soudnictví nad mládeží

V souvislosti se změnou hodnocení delikventní mládeže z nerozumné či patologické na zjednodušeně řečeno věkové období, které se svými typickými projevy patří k životu, se vyvinuly dva základní přístupy k řešení trestných činů spáchaných dětmi a mladistvými. Jedná se o přístup sociálně-opatrovnický a přístup justiční. Oba jsou základem pro trestní právo nad mládeží i dnes, většinou ale ne ve své čisté podobě. Dnes se hovoří spíše o systémech s převahou jednoho či druhého přístupu.

2.2.1 Sociálně-opatrovnický model zacházení (the welfare model)

Tento přístup má kořeny u hnutí Child Savers, tedy vychází z teze, že čin je projevem strádání dítěte (mladistvého) v oblasti ekonomické, sociální a podobně. Proto není na místě dítě trestat, ale naopak je potřeba o něj pečovat – tj. zajistit uspokojení jeho potřeb. Z toho důvodu jsou zde sjednocena opatření pro delikventní i pro zanedbanou mládež. Mezi charakteristické znaky tohoto přístupu patří také vyšší věková hranice trestní odpovědnosti, široké možnosti rozhodování specializovaných vychovatelů, psychologů a sociálních pracovníků. S tím koresponduje velké množství opatření, převážně neformálních (používaných hlavně u tzv. statusových deliktů)³³ a protože v popředí zájmu je u tohoto modelu osobnost a potřeby dítěte, je kladen velký důraz na individuální přístup. Systém trestního práva nad mládeží s převahou sociálně-

³² Schellerová, I. a kol., op. cit., str. 41 - 42.

³³ Statusové delikty jsou ty, které se nejčastěji pojí s určitým věkem (například krádeže, výtržnictví, atd.).

opatrovnického modelu dnes najdeme například v Polsku, Skotsku, Švýcarsku, Belgii, Japonsku nebo i v některých zemích Latinské Ameriky.³⁴

2.2.2 Justiční model zacházení (the justice model)

Tento model zacházení preferuje jako vhodnější pro výchovu – odpovědnost za spáchaný čin a spíše formální řešení věci. Vychází z toho, že je potřebné, aby si dítě nebo mladistvý pachatel uvědomil odpovědnost za své činy a napříště se podle toho choval. Namísto „neurčitých“ opatření (jak nazývají neformální opatření používaná v systému sociálně-opatrovnickém) se zde spíše ukládají sankce, které mají odpovídat závažnosti spáchaného činu a čin sám je posuzován podle skutkových podstat obecného trestního práva, tedy jako u dospělých. V čisté podobě modelu je důraz kladen na spáchaný čin, opět jako u dospělých pachatelů. Více se trestá, nežli se vychovává. Věková hranice trestní odpovědnosti bývá nižší než u sociálně-opatrovnického modelu. Je zde kladen důraz na projednání věci před soudem – soud má působit autoritativně. Při formálním trestním řízení jsou u mládeže zvlášť důležité záruky řádného procesu.³⁵ Tento systém převládá například v Německu, Rakousku, Anglii, Francii, Itálii, v Nizozemí nebo ve skandinávských zemích.³⁶ Tento model zacházení převládá i v našem trestním právu nad mládeží.

3 Obecně k současnému řešení v právním řádu ČR

3.1 Současné pojetí trestného činu

V dnešní právní úpravě trestného činu se uplatňuje tzv. formální pojetí. Nastala tak změna po dlouhé éře kombinovaného pojetí trestného činu – tzv. materiálního pojetí (**materiálně-formálního** nebo **formálně-materiálního**), které ovládalo trestní právo za účinnosti předchozího trestního zákona č. 140/1961 Sb. (účinného do 31.12.2009). Dřívější pojetí vyžadovalo pro klasifikaci činu – jako trestného kumulativně dvě

³⁴ Válková, H., Dünkel, F., op. cit., str. 89.

³⁵ Schellerová, I. a kol., op. cit., str. 39.

³⁶ Válková, H., Dünkel, F., op. cit., str. 90.

podmínky. Jednak bylo třeba naplnit formální stránku, tedy znaky trestného činu popsané v zákoně, a to současně znaky z obecné části trestního zákona (jako je věk, přičetnost, předepsaná forma zavinění) a znaky jednotlivé skutkové podstaty toho kterého trestného činu popsané ve zvláštní části trestního zákona. Druhou podmínkou byla tzv. materiální stránka trestného činu, která označovala nebezpečnost činu pro společnost. Materiální stránka hrála roli korektivu formální stránky. Systém byl nastaven tak, že se nejprve zkoumalo naplnění formální stránky a pokud všechny její znaky byly dány, posuzovala se nebezpečnost činu pro společnost. Stupeň nebezpečnosti byl uveden v ustanovení o trestném činu (v § 3 odst. 4 trestního zákona z roku 1961), ale pouze demonstrativně a jen co do témat – bez určení míry, podle které by se dal konkrétní stupeň nebezpečnosti poznat. Takovými kritérii byly například význam chráněného zájmu, který byl činem dotčen, způsob provedení činu a jeho následky, okolnosti činu, osoba pachatele, míra zavinění nebo pohnutka. Aplikační praxi to umožňovalo reagovat pružně, ale laik by konkrétní stupeň nebezpečnosti posuzoval jen s obtížemi. Bylo stanoveno, že stupeň nebezpečnosti pro kvalifikaci činu jako trestného musel být větší než nepatrný (§ 3 odst. 2 trestního zákona), u mladistvých musel být stupeň nebezpečnosti (pro kvalifikaci činu jako provinění) dokonce větší než malý (§ 6 odst. 2 ZSVM ve znění účinném do 31.12.2009). Pojem nebezpečnosti, který bez problémů fungoval téměř dvacet let i za demokratického režimu, však pravděpodobně doplatil na svou původní ideologickou a politickou roli. Spojení nebezpečnosti a hierarchie trestných činů ve zvláštní části trestního zákona, kde na prvním místě (jako nejtěžší a nejnebezpečnější) byly trestné činy proti republice, totiž přinesla mnoho případů zneužití trestního práva k politické zvlí.

Dnešní trestní zákoník odráží hierarchii hodnot demokratického právního státu, když na prvním místě jsou ve zvláštní části (jako nejzávažnější) trestné činy proti životu a zdraví. V dnešním – **formálním pojetí** trestného činu je zachována jen formální část z minulé právní úpravy, to znamená, že je třeba naplnit znaky trestného činu stanovené v obecné části a současně všechny znaky skutkové podstaty některého trestného činu ze zvláštní části trestního zákoníku, aby čin mohl být kvalifikován jako trestný. Novinkou v pojetí je výslovně stanovená podmínka, že čin musí být protiprávní. Protiprávnost se posuzuje podle celého právního řádu České republiky (tedy nikoli jen podle trestního zákoníku). Namísto původního materiálního korektivu k dnešnímu formálnímu pojetí

přístupují korektivy dva – jejich úkolem je dělat další pojistku proti bezpráví. Jedná se o hmotněprávní korektiv, kterým je zásada subsidiarity trestní represe (nebo také pomocná role trestní represe). Subsidiarita trestní represe znamená, že čin lze posuzovat podle trestního práva jen v případě, že nepostačuje řešení podle jiných právních předpisů (například podle přestupkového zákona). Druhý korektiv je procesněprávní a spočívá v možnosti státního zástupce zastavit trestní stíhání pro neúčelnost podle ustanovení § 172 odst. 2 písm. c) zákona č. 141/1961 Sb., trestního řádu (dále také TRŘ). Oba korektivy jsou postaveny na obdobných podmínkách, ale každý z nich má pro obviněného odlišné důsledky.³⁷

3.2 *Současné řešení trestní odpovědnosti mládeže – obecně*

3.2.1 Děti mladší patnácti let

Platný trestní zákoník stanoví v § 25 jako dolní věkovou hranici trestní odpovědnosti 15 let věku; děti jsou tedy až do dovršení 15 let trestně neodpovědné (to znamená až do konce dne svých patnáctých narozenin – k počítání času viz také § 139 trestního zákoníku).³⁸ Pokud se dítě do patnácti let dopustí činu jinak trestného, bude jeho čin projednávat soud pro mládež v řízení podle občanského soudního řádu (zákon č. 99/1963 Sb., dále také OSŘ), jak je uvedeno v § 4 a § 89 odst. 2-3 ZSVM, a může mu uložit opatření potřebná k jeho nápravě (soud vybírá z opatření stanovených v § 93 odst. 1 zákona mládeže).³⁹

3.2.2 Mladiství vs. dospělí

Mezistupněm mezi dětmi a dospělými jsou mladiství. Mladiství i dospělí jsou podle zákona trestně odpovědní. Rozdíl je v tom, že pro dospělé (tedy pro osoby od

³⁷ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 1. vydání. Praha: Leges, 2009, str. 116 - 118.

³⁸ Jelínek, J. a kol., op. cit., str. 195.

³⁹ Ustanovení § 93 ZSVM bude zřejmě brzy změněno na základě tzv. kmetiněveské novely (sněmovní tisk 275/0 – Novela zákona o soudnictví ve věcech mládeže; která je nyní přikázána k projednání výborům). Novela reaguje na nedostatek v právní úpravě, který spočívá v tom, že péče o pachatele závažných trestných činů neodpovědné z důvodu nedostatku věku končí nejpozději v okamžiku, kdy tyto osoby dovrší 19 let věku a není právní důvod, pro který by bylo možno v případě, že je to potřebné v péči o ně pokračovat.

00.00 hodin prvního dne následujícího po dni jejich osmnáctých narozenin) platí, že jsou trestně odpovědní, pokud byli v době spáchání trestného činu přičetní; to znamená, pokud byli schopni rozpoznat protiprávnost činu a současně byli schopni ovládat své jednání. Nepřičetný by byl ten pachatel, který by v době činu postrádal buď schopnost rozpoznat protiprávnost činu, anebo schopnost ovládat své jednání (nebo by postrádal obě tyto schopnosti) a zároveň musí být splněna podmínka, že ztráta těchto schopností byla způsobena v důsledku duševní poruchy. Trestní odpovědnost dospělých se nazývá odpovědností absolutní. To znamená, co do obligatorních znaků, že subjektu trestného činu [tj. pachatele] (tedy mimo znaky skutkové podstaty konkrétního trestného činu) stačí věk a přičetnost, aby mohla být odpovědnost dána. Naproti tomu u mladistvých – tedy u osob od prvního dne po dni jejich 15. narozenin až do konce dne jejich 18. narozenin platí, že pro jejich trestní odpovědnost je potřeba splnění tří podmínek; věk a přičetnost jsou tu stejně jako u dospělých. Třetí podmínkou je dosažení rozumové a mravní vyspělosti. Trestní odpovědnost mladistvých je oproti dospělým změkčena, a proto hovoříme o tzv. relativní nebo podmíněné odpovědnosti nebo přičetnosti. Právní úprava podmínek trestní odpovědnosti mladistvých tak odráží problematičnost pevné věkové hranice trestní odpovědnosti u dospívajících.⁴⁰

3.2.3 Rozumová a mravní vyspělost

Pojmem rozumové a mravní vyspělosti se zabývalo usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 8 Tdo 1069/2006. Jde o pojem, který obsahuje „dvě složky, které se vzájemně ovlivňují, ale tvoří z hlediska vývoje mladistvého určitý celek“.⁴¹ Rozumový vývoj znamená pojmové nebo abstraktní myšlení, které člověk získává během dospívání díky interakcím jeho osobnosti a okolí – společnosti (obecně – z psychologie – jde o operace dedukce, ta umožňuje z obecného vyvodit konkrétní pravidlo a opačná, tedy indukce, která znamená usuzování z konkrétních na obecné pravidlo). Mravní vývoj spočívá v osvojování si norem platných v určité době v určité společnosti, která člověka obklopuje; z osvojených norem si pak člověk vytváří vlastní osobní a morální kvality. Termín vyspělost je vysvětlován jako stupeň dosaženého vývoje u obou složek.

⁴⁰ Novotný, O., Vanduchová, M. a kol.: Trestní právo hmotné. I. Obecná část. 5. vydání. Praha: Aspi, a.s., 2007, str. 189.

⁴¹ Usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 8 Tdo 1069/2006.

Podmínka dostatečné rozumové a mravní vyspělosti znamená, že mladiství zásadně jsou trestně odpovědní za spáchané činy. Pouze v případě, že by nastaly pochybnosti, zda může mladistvý nést odpovědnost za spáchaný čin, tedy zda mohl v době spáchání činu pochopit a domyslet důsledky činu (resp. jeho protiprávnost)⁴² a současně zda mohl své jednání ovládnout,⁴³ je zde pojistka v podobě znaleckého posudku. Ten musí být zpracován dvěma znalci, zákon mládeže v § 58 odst. 1 nově zpřesňuje, že se musí jednat o jednoho znalce z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie se specializací na dětskou psychiatrii a jednoho znalce z oboru zdravotnictví nebo pedagogiky, odvětví psychologie, se specializací na dětskou psychologii.⁴⁴ Pokud znalecký posudek určí, že dotyčný je natolik nezralý, že v porovnání se svými vrstevníky je ve vývoji podstatně pozadu (to znamená, že nedosáhl takové rozumové a mravní vyspělosti, aby mohl zároveň rozpoznat nebezpečnost činu i ovládat své jednání), nebude za svůj čin trestně odpovědný. V takovém případě lze na mladistvého uplatnit postupy a opatření jinak určená dětem do 15 let, které se dopustily činu jinak trestného, jak vyplývá z ustanovení § 5 odst. 2 ZSVM (opatření mohou být vybrána podle § 93 odst. 1 ZSVM).⁴⁵

Je možno shrnout, že pojistka v podobě „zásadní nezralosti“ je v oblasti podmínek trestní odpovědnosti mladistvých jedinou specialitou. V ostatním platí pravidla podle obecného trestního práva. To znamená, že mladistvý může být trestně neodpovědný také pro nepřičetnost, pro chybějící zavinění nebo pro okolnosti vylučující protiprávnost, právě tak, jako dospělý pachatel. Rozdíl mezi nepřičetností a zásadní nezralostí je v příčině neschopnosti rozpoznat nebezpečnost činu (tj. nedostatku schopnosti rozpoznávací) nebo neschopnosti ovládat své jednání (tj. nedostatku schopnosti určovací). Aby byl pachatel trestného činu neodpovědný v důsledku nepřičetnosti, musel by v době činu trpět ztrátou schopností rozpoznávací, nebo určovací (nebo obou schopností) a zároveň by tato ztráta musela být způsobena v důsledku duševní poruchy. Duševní porucha je v trestním zákoníku vymezena demonstrativně v ustanovení § 26. U mladistvého se při zásadní nezralosti o žádnou

⁴² Starší termín byl nebezpečnost (dle znění zák. mládeže účinného do 31. 12. 2009).

⁴³ Jelínek, J., Melicharová, D.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou. 1. vydání. Praha: Linde Praha, a.s., 2004, str. 13 - 14.

⁴⁴ Dřívější formulace byla – dva znalci z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie se specializací na dětskou psychiatrii (znění zák. mládeže účinné do 31. 12. 2009).

⁴⁵ Jelínek, J. a kol.: op. cit., str. 199.

duševní poruchu nejedná (přesto můžeme v literatuře najít zařazení nedostatku rozumové a mravní vyspělosti jako zvláštního znaku nepřičetnosti).⁴⁶

3.2.4 Mladí dospělí

Co se týče kategorie mladých dospělých nebo věku blízkého věku mladistvých, naše právní úprava i zde vyjadřuje ideu, že má být brán ohled na nedokonalosti pevné věkové hranice trestní odpovědnosti. V praxi to znamená, že spáchání trestného činu ve věku blízkém věku mladistvých je podle § 41 písm. f) trestního zákoníku obecnou polehčující okolností. O konkrétních číslech se zákon nezmiňuje, ale vzhledem k účelu ustanovení má být tato polehčující okolnost využívána tím šíře, čím více (a popř. déle) se vývoj pachatele z hlediska jeho schopnosti rozpoznávací a určovací blíží stupni příznačnému pro osoby mladistvé.⁴⁷ Další zohlednění věku blízkého věku mladistvých je při ukládání sankcí, zde jsou otevřeny některé možnosti, které jinak platí pouze pro mladistvé. Jsou to například výchovná opatření při podmíněném upuštění od potrestání (dle § 48 odst. 5 trestního zákoníku) a obdobně lze tato výchovná opatření uložit při ukládání trestu domácího vězení (§ 60 odst. 5 trestního zákoníku) a při ukládání trestu obecně prospěšných prací nebo zákazu pobytu (§ 63 odst. 3, § 65 odst. 3 písm. c] a § 75 odst. 4 trestního zákoníku) a při stanovení zkušební doby (§ 82 odst. 3 trestního zákoníku). Tím naše trestní právo umožňuje pružně reagovat na rozmanitosti života, protože (jak již bylo výše uvedeno), každý člověk může sociálně dozrát v různém věku.⁴⁸

4 Srovnání řešení problémů trestního soudnictví nad mládeží podle zákona o trestním soudnictví nad mládeží č. 48/1931 Sb. z a n. (ZTSM) a podle zákona č. 218/2003 Sb. (ZSVM)

Jak je výše uvedeno, zákon č. 48 z roku 1931 znamenal převrat v našem trestním právu nad mládeží, proto bych se u něj ráda zastavila. Nejdůležitějším přínosem byla

⁴⁶ Jelínek, J. a kol.: op. cit., str. 186 - 187, 198.

⁴⁷ Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D.: op. cit., str. 256.

⁴⁸ Jelínek, J. a kol., op. cit., str. 196.

zřejmě změna v zaměření trestního práva. Původně byly všechny postupy proti pachateli posuzovány téměř výhradně z hlediska spáchaného činu – tedy z něčeho, co se stalo v minulosti. Nově se trestní právo začalo soustředit více na osobu, která se činu dopustila – hlavně tedy na budoucnost a důraz tu byl kladen na výchovu a vedení k řádnému životu nebo také na prevenci. Výrazem této koncepce je i hlavní motto zákona (podle důvodové zprávy): „co nejméně trestati, co nejvíce vychovávatí a je-li nutné trestati, pak i trestem vychovávatí a polepšovati“.⁴⁹

Naše současná úprava většinu těchto moderních principů převzala a zaměření na budoucnost spojuje s principem tzv. **restorativní** neboli též obnovující **justice**. Tento princip je vyjádřen v interpretačním ustanovení § 1 odst. 2 ZSVM tak, že nejdůležitější cíle projednávání protiprávních činů jsou, aby se děti či mladiství, kteří se dopustili takového činu, napříště páchání zdrželi, aby si našli společenské uplatnění a aby přispěli k odčinění újmy vzniklé jejich činem. Obecně restorativní justice znamená nové pojetí trestní spravedlnosti. Je to změna od retribuční justice, která chápe trestný čin jako útok na zájmy státu a jejím úkolem je pachatele činu potrestat. V restorativní justici jsou státní zájmy v pozadí a trestný čin je tu chápán jako konflikt mezi pachatelem a obětí. Nejdůležitějším úkolem je narovnat tento konflikt. Vedle toho se restorativní justice snaží o pochopení činu v kontextu jeho morálních, sociálních a ekonomických souvislostí, proto zkoumá i vztahy pachatele s jeho nejbližším sociálním okolím. K narovnání konfliktu slouží projev pokání pachatele a převzetí osobní odpovědnosti za nápravu jím způsobené materiální škody i nehmotné újmy, což má vést k odpuštění činu jak ze strany oběti, tak i od společnosti. Restorativní justice proto dává velký prostor dobrovolné aktivní účasti pachatelů na odčinění následků jejich činů. Zároveň je v ní kladen důraz na odpovědnost všech členů sociálního společenství za podporu a pomoc obětem, za reintegraci pachatelů a za vytváření podmínek snižujících riziko kriminality. Toto pojetí spravedlnosti by mělo minimalizovat segregaci pachatelů a jejich stigmatizaci mimo jiné proto, že represe je tu až na posledním místě, až když pachatel nevyužije žádnou šanci, jak by mohl následky napravit.⁵⁰

⁴⁹ Z důvodové zprávy k návrhu zákona o trestním soudnictví nad mládeží z roku 1931. Citováno ze Válková, H., Dünkel, F., op. cit., str. 20.

⁵⁰ Hendrych, D. a kol., op. cit. sub 2, str. 837 - 838.

4.1 *Obecné základy úprav*

U zákona č. 48 z roku 1931 a u dnešní úpravy na základě zákona č. 218/2003 Sb. lze najít instituty současnou úpravou převzaté i instituty na obou stranách odlišné. Předně je v obou úpravách zakotven princip **speciality** zákona nad mládeží ve vztahu k obecnému trestnímu právu. V zákoně č. 48 z roku 1931 je tento princip v § 2 odst. 2 a v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže č. 218/2003 Sb. princip speciality můžeme nalézt v ustanovení § 1 odst. 3 a také (specificky u mladistvých) v § 6 odst. 2. Princip je v obou úpravách obdobně formulován tak, že, pokud zákon mládeže nestanoví jinak, užije se na mladistvé resp. osoby, které v době spáchání nepřekročily osmnáctý rok věku, zákonů trestních resp. obecných právních předpisů. Ostatní zásady trestního práva nad mládeží jsou v zákoně č. 48 z roku 1931 roztroušeny, nebo nejsou vůbec výslovně uvedeny. Naproti tomu v zákoně mládeže z roku 2003 jsou **zásady** uvedeny hned v § 3, tím je zároveň položen základ k řešení problémů trestního soudnictví nad mládeží. Mezi nejdůležitější zásady patří požadavek zákonné formy, zákaz analogie v neprospěch a zákaz retroaktivity (tj. zpětného působení; vše v odst. 1), zásada pomocné role trestní represe (tj. užití trestní represe až jako krajního prostředku práva dle odst. 2), zásada přiměřenosti nebo také specifického přístupu k mládeži (v odst. 3 a 4), kde je mimo jiné vyjádřeno východisko k problému hranic respektování rodiny, když je zde výslovně zakázáno uložit opatření podle tohoto zákona jen z důvodu určitého smýšlení mladistvého⁵¹ a jeho rodiny nebo jen pro určitý způsob výchovy v rodině. Dále je tu zásada ochrany soukromí (odst. 5), což je jeden z pilířů boje proti stigmatizaci. Předposledním principem je rychlost řízení (odst. 6), která je velmi důležitá z výchovných důvodů, protože trest uložený až po dlouhé době ztrácí na efektu. Poslední zásadou uvedenou v § 3 ZSVM je zásada uspokojení zájmů poškozeného. Ta mimo jiné říká, že trestní právo ve věcech mládeže ovládá princip restorativní justice.⁵²

⁵¹ Řeč je pouze o mladistvých proto, že u dětí resp. nedospělců jsou zásady ukládání opatření odlišné, jak je vysvětleno dále.

⁵² Jelínek, J., Melicharová, D., op. cit., str. 9 - 12.

4.2 Řešení trestní odpovědnosti mládeže a souvisejících otázek

Zákon č. 48 z roku 1931 (ZTSM) byl podobně jako dnes postaven na **rozdělení mládeže** do dvou kategorií.

4.2.1 Děti mladší patnácti let – resp. nedospělí

První z nich se nazývala nedospělí a označovala osoby, které nedovršily 14 let věku podle ustanovení § 1 odst. 1 ZTSM (dnes je to kategorie **dětí mladších patnácti let** dle § 2 odst. 1 písm. b) ZSVM). Tyto osoby nebyly trestně odpovědné, ale v případě, že se dopustily činu jinak trestného, mohl jim poručenský soud uložit výchovná nebo léčebná opatření potřebná k jejich nápravě (§ 1 odst. 2 ZTSM). Obdoba v dnešní úpravě je nejen v trestní neodpovědnosti těchto osob a v možnosti soudu uložit jim některá opatření, ale i v tom, že opatření ukládá soud nikoli jako „trestní“ (resp. soud pro mládež), ale jako civilní (tehdy poručenský) soud, jde tedy o svého druhu vyloučení z věcné příslušnosti trestního soudu.⁵³ Náš soud civilní a tehdy příslušný soud poručenský mají obdobné **pravomoci** u kategorie dětí do patnácti let (resp. poručenský soud u kategorie nedospělých), tatáž osoba řeší jejich věci jak z oblasti rodinného práva, tak z práva trestního resp. podle zákona mládeže (resp. ZTSM). Dnešní řízení ve věcech dětí mladších patnácti let – ať je vyvoláno podle práva rodinného nebo podle práva „trestního“ je upraveno jako civilní proces (resp. řízení nesporné) a řídí se (mj. dle § 96 ZSVM) zejména občanským soudním řádem. Podle § 9 odst. 1 OSŘ je příslušným k projednání těchto věcí okresní soud, přičemž podle § 36a odst. 1-2⁵⁴ občanského soudního řádu jedná a rozhoduje v obsazení samosoudce.⁵⁵ Pro srovnání je možné poznamenat, že soud pro mládež, který řeší trestní věci mladistvých bývá obsazován stejnými osobami, které rozhodují o trestných činech u dospělých, jen se speciální přípravou. Oproti tomu za první republiky bylo i u mladistvých upraveno spojení materie rodinného a trestního práva (tak jako u nedospělých), jak je uvedeno v § 32 odst. 3 ZTSM. Jestliže se u okresního soudu sešla pravomoc ve věcech

⁵³ Pro tuto věkovou kategorii klasický „trestní“ soud neexistuje (ani jako soud pro mládež) – tak jako tehdy.

⁵⁴ Okresní soud rozhoduje v senátu pouze ve věcech pracovních; písm. b) v citovaném odst. 1 není naplněno.

⁵⁵ Jelínek, J., Melicharová, D., op. cit., str. 128.

poručenských i v trestních věcech proti mladistvým, měla vykonávat obě pravomoci jedna osoba.

U trestně **neodpovědných** osob také již tehdy existovalo zpřísnění postupu pro osoby **starší dvanácti** let, které se dopustily činu, za který hrozil trest smrti nebo doživotní ztráta svobody (dnešní podmínkou je možnost uložení výjimečného trestu). Těmto osobám měla být (stejně jako dnes dle sut. § 93 odst. 2 ZSVM) obligatorně nařízena ochranná výchova (tehdy ve výchovně nebo umístění v léčebném ústavě dle sut. § 1 odst. 3 ZTSM).

Také **omezení možnosti uložit** opatření jsou v dnešní úpravě obdobná jako v zákoně č. 48 z roku 1931. Opatření je možno nedospělým resp. dětem mladším 15 let uložit pouze tehdy, pokud je prokázáno, že se dítě dopustilo činu jinak trestného (jak vyplývá z ustanovení § 1 odst. 5 ZTSM a z § 89 odst. 2 ZSVM; tento závěr je uveden také v rozhodnutí publikovaném jako R 28/2006).

Mezi dnešním a tehdejším zákonem je rozdíl ve **věkové hranici** trestní odpovědnosti. Ta měla a má souvislost se vzděláváním a také s pracovněprávní oblastí. Dnešní mládež ukončuje povinnou školní docházku (na rozdíl od první republiky) zpravidla nejdříve v 15 letech a tento věk zároveň znamená začátek odpovědnosti pracovněprávní, proto v tomto bodě nedošlo k převzetí prvorepublikové úpravy.⁵⁶

4.2.2 Mladiství

Pokud jde o kategorii **mladistvých**, oba zákony upravují shodně jak označení kategorie, tak horní věkovou hranici – tedy dovršení 18 let věku. Dolní hranice se liší v důsledku souvislosti této věkové hranice se vzděláváním jak je uvedeno výše – takže princip stanovení této hranice z první republiky zůstal zachován. Dalším společným rysem obou úprav je označení trestného činu spáchaného mladistvým jako provinění (§ 3 odst. 1 ZTSM a § 6 odst. 1 ZSVM). I druhy sankcí se v obou úpravách jmenují obecně stejně – opatření.

Oproti kategorii nedospělých resp. dětí do 15 let je rozdíl v tom, že mladistvým soud může uložit **opatření** bez toho, aby se prokázalo, že se dopustili provinění. Podle prvorepublikové úpravy je to jednoznačné z ustanovení § 4 odst. 1, kde je doporučeno,

⁵⁶ Schellerová, I. a kol., op. cit., str. 53.

aby soud opatření učinil také v případě, že je to pro ohroženého mladistvého zapotřebí. Podle zákona č. 218/2003 Sb. to takto výslovně řečeno není, ale podle sut. § 10 odst. 2 ZSVM je možné mladistvému uložit opatření již v průběhu řízení (pokud s tím souhlasí), navíc z důkce ustanovení § 9 odst. 1 ZSVM vyplývá, že opatření jsou ukládána za účelem vytvoření podmínek pro rozvoj mladistvého (a nemají být proto primárně sankcí), z toho je jasné, že prokázání spáchání nebylo a není u mladistvých podmínkou pro uložení opatření.

Co se týče délky ukládaných **sankcí** (oproti trestním sankcím ukládaným dospělým podle obecného trestního práva), dalo by se říci, že jsme prvorepublikovou úpravu převzali téměř celou. Zmírnění represe u mladistvých je tak v obou úpravách vidět u přípustné délky ukládaného trestního opatření odnětí svobody (resp. prvorepublikového trestu zavření). Horní i dolní hranice trestní sazby je v obou úpravách zmenšena na polovinu oproti dospělým, přitom je ještě omezena tak, že dolní hranice nesmí být delší než jeden rok a horní delší než pět let. Rozdíl je u trestných činů, kde hrozil trest smrti nebo doživotí (dnes výjimečný trest), tam lze dnes uložit odnětí svobody v rozmezí 5 - 10 let (§ 31 ZSVM), kdežto za první republiky to bylo více odstupňováno. Obecně bylo možné uložit mladistvému trest odnětí svobody od 1 roku do 10 let, ale pro osoby starší šestnácti let existovalo zpřísnění v tom, že za takto závažný čin mohli dostat trest v sazbě od 2 až do 15 let. Navíc platil zákaz u takto závažných činů snížit trest pod dolní hranici trestní sazby (§ 8 ZTSM). Dnes je podle ustanovení § 32 ZSVM možné uložit trestní opatření odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby bez omezení uvedeného v trestním zákoníku v § 58 odst. 3.

K otázce **obsazení soudu** mládeže lze říci, že podle prvorepublikové úpravy plnil na úrovni okresního soudu funkci soudu mládeže některý soudce (§ 32 odst. 1 ZTSM) a u krajského soudu měl úlohu soudu mládeže senát složený buď ze dvou soudců z povolání a jednoho přisedícího (i jako odvolací senát), nebo (tam, kde by byl u dospělých příslušný porotní soud) ze dvou soudců z povolání a dvou přisedících (dle § 30 odst. 1 - 3 ZTSM). Dnešní věcná příslušnost a obsazení soudu je dáno trestním řádem a zákonem o soudech a soudcích (č. 6/2002 Sb.). Podle § 16 trestního řádu v prvním stupni rozhoduje zásadně okresní soud v obsazení buď samosoudce (§ 35 odst. 1 zákona o soudech a soudcích); podle § 314a trestního řádu je samosoudce příslušný pro řízení o trestných činech, na které zákon stanoví trest odnětí svobody,

jehož horní hranice nepřevyšuje pět let. Řízení o ostatních věcech (u okresního soudu) přísluší senátu ve složení jeden soudce z povolání a dva přísedící;⁵⁷ případy, kdy rozhoduje krajský soud v prvním stupni jsou specifikovány v ustanovení § 17 trestního řádu. Krajský soud jako soud odvolací rozhoduje v senátu ve složení tří soudců z povolání (§ 31 odst. 2 písm. b) zákona o soudech a soudcích).⁵⁸ Co do obsazení soudu lze učinit srovnání, že v dnešní úpravě mají přísedící (tedy laický prvek) místo v trestním řízení pouze v prvním stupni (ať u okresního nebo krajského soudu), zatímco prvorepubliková úprava zakotvila účast přísedících i u odvolacího soudu.

Srovnáme-li úpravy **místní příslušnosti**, lze zjistit, že jsou podobné a jejich společným znakem je to, že jsou odchylné od obecných úprav. Zatímco dnes pro dospělé platí, že v první řadě je místně příslušným ten soud, v jehož obvodu byl trestný čin spáchán (§ 18 trestního řádu), pro mladistvé platí již od první republiky, že pro určení místně příslušného soudu je na první pozici stálý pobyt (dnes bydliště) mladistvého, popřípadě místo, kde se zdržuje (a dnes i kde mladistvý pracuje) dle § 29 odst. 2 ZTSM a § 37 odst. 1 ZSVM. Existují i další kritéria pro určení místní příslušnosti soudu, ale u mladistvých je důležité, že (také již od první republiky) lze změnit místně příslušný soud kdykoliv během řízení, vyžaduje-li to prospěch mladistvého (resp. dnes tam, kde je to se zřetelem na zájmy mladistvého nejúčelnější) § 29 odst. 3 ZTSM a § 39 ZSVM. Pro více místně příslušných soudů platí, že příslušnost byla za první republiky určena prvním opatřením ve věci podle § 29 odst. 2 ZTSM a dnes je to podáním obžaloby nebo přikázáním věci nadřízeným soudem (§ 22 trestního řádu).

V obou úpravách také existuje obdobná konstrukce institutu **relativní trestní odpovědnosti**. Jak je uvedeno výše, dnešní „úlevou“ z absolutní trestní odpovědnosti je tzv. rozumová a mravní vyspělost, což je obdoba prvorepublikového konceptu značné zaostalosti. V obou případech jde o to, že mladistvý není trestně odpovědný za spáchaný čin, pokud v době spáchaní činu nemohl rozpoznat jeho bezprávnost (dnes

⁵⁷ Takové složení senátu je stejné i pro řízení v prvním stupni u krajského soudu – dle zákona o soudech a soudcích § 35 odst. 2 a § 31 odst. 2 písm. a).

⁵⁸ Toto složení je opět stejné se složením senátu vrchního soudu (§ 27 zákona o soudech a soudcích) a vrchní soud rozhoduje zpravidla jako odvolací o řádných opravných prostředcích proti rozhodnutím krajských soudů v prvním stupni. Nejvyšší soud rozhoduje také zpravidla ve složení senátu ze tří soudců z povolání (§ 19 odst. 2 zákona o soudech a soudcích) a rozhoduje především o mimořádných opravných prostředcích. O změnách svých již vyjádřených právních názorů rozhoduje Nejvyšší soud v tzv. velkém senátu složeném z devíti soudců dle § 19 odst. 1 a § 20 odst. 1 zákona o soudech a soudcích).

protiprávnost) nebo řídit své jednání podle správného rozpoznání (dnes ovládat své jednání). Stejně jako dnes i za první republiky platilo, že zkoumání značné zaostalosti bylo na programu jen tehdy, vznikly-li pochybnosti o schopnostech potřebných pro nesení odpovědnosti za spáchaný trestný čin. K tomu stanovil tehdejší § 39 (ZTSM), že soud dá mladistvého ohledat jedním nebo dvěma lékaři – měli to být podle potřeby a možnosti odborníci na duševní nemoci mládeže. Ohledání se dalo použít obecně pro pochybnosti o duševním nebo tělesném zdraví, či v pochybnostech o normálním vývoji. Dnešní úprava vyžaduje pro vyšetření duševního stavu mladistvého dva lékaře s přesněji určenou odborností – viz § 58 ZSVM.

4.2.3 Mladí dospělí – resp. osoby ve věku blízkém věku mladistvých

Co se týče **mladých dospělých**, v obou úpravách panuje princip, že hmotněprávních výhod předpisu pro mladistvé (tedy hlavně mezi trestní sazby a principu relativní odpovědnosti) se použije vždy, když byl trestný čin spáchan před dovršením 18 let věku.⁵⁹ To neplatí pro trestní řízení – tam panuje určité zpřísnění. Pokud je trestní stíhání zahájeno až po dovršení devatenáctého roku věku, má se podle obou úprav pro řízení použít trestní řád (tj. podle ustanovení § 28 ZTSM a dnes § 73 odst. 1 písm. b) ZSVM). Přísnější postup u hraničních případů mezi mladistvými a dospělými ukládá dnes také § 73 odst. 1 písm. b) ZSVM, když zakazuje užití zvláštních ustanovení o trestním řízení ve věcech mladistvých tam, kde obviněný spáchal provinění jak před, tak i po dovršení osmnácti let, jestliže trestní zákoník na takový čin stanovuje trest stejný nebo přísnější.

Je třeba přiznat, že prvorepubliková úprava počítala s možností **výchovného vlivu** na mladé dospělé děle, než jak je tomu dnes. Zákon č. 48 z roku 1931 umožňoval uložit mladistvému ochranné opatření (ochranný dozor nebo ochrannou výchovu) na dobu, dokud to vyžadoval účel opatření, až do dovršení 21 let věku. Tato věková hranice souvisela i s výkonem trestu zavření, jestliže byl vykonáván v polepšovně.⁶⁰ Pokud po dovršení 21 let věku zbývala do konce výkonu trestu již jen malá část, nebylo nutné mladého dospělého přesouvat do věznice pro dospělé § 20 odst. 1 ZTSM, na druhou

⁵⁹ Mimo jiné § 25 odst. 5 ZTSM a dnes § 25 odst. 3 ZSVM v souvislosti s ukládáním úhrnného nebo souhrnného trestního opatření.

⁶⁰ To se týkalo trestů zavření uložených v trvání delším než šest měsíců dle § 13 odst. 3 ZTSM.

stranu, pokud odsouzený nenastoupil do výkonu trestu zavření před dokonáním 19. rokem věku, rozhodoval o jeho umístění (zda v polepšovně či jiném ústavě) ministr spravedlnosti (§ 20 odst. 4 ZTSM). Dnešní úprava umožňuje trvání ochranné výchovy maximálně do 19 let věku (§ 22 odst. 2 ZSVM). A co se týče výkonu trestního opatření odnětí svobody, pokud zbývá již jen malá část k vykonání po dovršení devatenácti, je možné (ale ne nezbytné) vykonat zbytek opatření ve stávajícím zařízení, ale pokud je zbytek větší, má být mladý člověk přeřazen do zařízení pro dospělé dle § 79 odst. 1 ZSVM.

4.3 Řešení problému stigmatizace

Jak již bylo popsáno výše, stigmatizace znamená pro trestní právo problém v začleňování do společnosti a brání tak uplatnění výchovné funkce trestního práva nad mládeží. Trestní právo se již od první republiky snaží stigmatizaci předejít nebo ji minimalizovat jednak **v rámci trestního řízení** a jednak i navenek – obecně ve vztahu ke společnosti. V samotném trestním řízení jde hlavně o to, aby se mládež řízením dále „nekazila“. Proto se mládež nemá stýkat se staršími obviněnými, na řízení se mají účastnit pokud možno jen specializované osoby, které k ní nebudou přistupovat jako k „trestancům“ a její trestní věci mají být řešeny méně formálně a tak, aby byly co nejrychleji vyřešeny s co nejméně citelným zásahem. **Ve vztahu ke společnosti** má stigmatizaci bránit hlavně omezení ve zveřejňování informací týkajících se trestní věci mladistvého, ale i rychlejší zahlazení odsouzení nebo méně formální sankce, které po sobě nezanechávají stopy v podobě evidence odsouzení v Rejstříku trestů.

4.3.1 Boj proti stigmatizaci v rámci trestního řízení

Co se týče bránění vzniku stigmatizace „kažením“ mladistvého v rámci trestního řízení, zákon č. 48 z roku 1931 uložil, aby byl **znemožněn styk** mladistvých s osobami staršími než 18 let, a to pro výkon vazby a zadržení (§ 40 odst. 2 a 4), pro hlavní přelíčení (§ 47 odst. 1) i pro výkon trestu zavření (§ 14 odst. 2). Dnes je takový zákaz stanoven v § 51 odst. 1 ZSVM pro zadržení mladistvého, oddělený výkon trestního

opatření odnětí svobody (od dospělých osob) ukládá ustanovení § 5 odst. 3 a § 7 písm. a) zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody.

Se zákazem potkávání se osob mladších než 18 let s osobami staršími souvisí také zásada, že se pokud možno nemá konat **společné řízení** proti mladistvým a dospělým osobám, a pokud by to bylo nutné (kvůli možnostem objasnění věci a jen v případě, že to nebude na újmu mladistvému), koná dnes takové společné řízení soud pro mládež, jak vyplývá z § 38 odst. 2 ZSVM. Za první republiky tomu bylo jinak. Jakkoli se úprava také bránila společnému řízení mladistvých a dospělých, bylo-li toto řízení třeba, mohl je konat i soud příslušný pro osoby starší než 18 let (§ 41 odst. 1 a 2 ZTSM). I v případě konání společného řízení u soudu pro dospělé se u mladistvých postupovalo sice podle trestního řádu, ale s respektováním odchylek stanovených pro mladistvé; pro nařízení výkonu rozsudku byl v každém případě příslušný soud mládeže (§ 41 odst. 3 ZTSM).

Dále byly v prvorepublikové úpravě **požadavky na vlastnosti osob**, se kterými přijdou mladiství do kontaktu v rámci trestního řízení. Úprava apelovala zejména na výběr soudců mládeže a přísedících (v § 33), kteří se pro tyto funkce měli hodit vlastnostmi a povahou; přísedící měli mít znalosti v oblasti sociální péče o mládež. Zvláštní požadavky na odbornost kladla úprava i na zaměstnance v polepšovnicích, k požadavku na vhodné vlastnosti a povahu tu přistupuje požadavek na odborné vzdělání, které mělo být zajišťováno mimo jiné zvláštními kurzy (jak je uvedeno v sut. § 15 ZTSM). Dnešní zákon mládeže požaduje znalost problematiky výchovy mládeže – u osob zúčastněných na řízení, a to kvůli splnění výchovné funkce řízení (dle ustanovení § 36 ZSVM). Rozdíl mezi úpravami je v koncepci funkce přísedícího u soudu mládeže (soudu pro mládež). Přijmout a zastávat tento úřad bylo za první republiky občanskou povinností, kterou bylo možné odmítnout jen z omezených důvodů. Dnešní úprava funkce přísedícího je postavena na souhlasu s ustanovením za přísedícího (dle § 60 odst. 1 zákona č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích). V souvislosti se specializací osob by bylo vhodné uvést také prvorepublikový požadavek na zvláštního státního zástupce pro trestné činy spáchané osobami mladistvými – tzv. žalobce mládeže (§ 31 odst. 2 ZTSM), na něhož se vztahovaly (dle § 33 odst. 1 ZTSM) stejné nároky co do vhodných vlastností a odbornosti jako na soudce mládeže.

V boji proti stigmatizaci dnes nacházejí velké uplatnění také tzv. **odklony**, tj. podle našeho právního řádu jde o užší pojetí odklonů ve smyslu alternativních druhů trestního

řízení (nikoli odklon zcela mimo trestní řízení). Podle zákona mládeže § 69 patří mezi tyto zvláštní způsoby řízení podmíněné zastavení trestního stíhání (§ 307 - 308 TR), narovnání (§ 309 - 314 TR) a odstoupení od trestního stíhání (§ 70 - 71 ZSVM). Obecně mezi odklony řadíme také trestní příkaz (§ 314e - 314g TR), ten ale nelze vydat v trestním řízení ve věci mladistvého dle § 63 ZSVM. Odklony pomáhají zmenšit riziko stigmatizace tím, že umožňují mladistvému absolvovat trestní řízení v menším rozsahu, čímž se zmenšuje stres a u podmíněného zastavení trestního stíhání a u narovnání navíc dochází k zapojení pachatele do odstranění následků jeho činu, což může vést ke změně postojů pachatele a ve výsledku i k zabránění recidivě.⁶¹ Kritéria pro **podmíněné zastavení trestního stíhání** a pro **narovnání** jsou shodná u dospělých i mladistvých a jsou upravena pouze v trestním řádu. Aby bylo možno uvažovat o odklonech podle trestního řádu, musí se jednat o přečin (tj. jakýkoli čin nedbalostní a z úmyslných jen ten, u něhož trestní zákoník stanovuje trest odnětí svobody s horní hranicí nepřevyšující pět let dle § 14 trestního zákoníku),⁶² dále je nutný souhlas obviněného s tímto postupem, obviněný musí nahradit poškozenému škodu nebo újmu způsobenou činem (resp. u podmíněného zastavení trestního stíhání postačí dohoda o náhradě škody) a toto řešení musí být shledáno soudem jako dostačující, tedy splnění podmínek nezaručuje jistotu tohoto postupu – vše je závislé na názoru soudu. U obou variant je stanoveno také přiznání činu, jen v odlišných formách s odlišnými důsledky – u podmíněného zastavení trestního stíhání je výslovně stanovena podmínka doznání činu (což znamená, že doznání musí být součástí výpovědi podle ustanovení § 90 a následujících trestního řádu, nestačí tedy osobní prohlášení či doznání obsažené v úředním záznamu), zatímco u narovnání zákonodárci postačí prohlášení obviněného, že čin spáchal.⁶³ Rozdíl v podmínkách u těchto zvláštních postupů je v tom, že u narovnání je potřeba navíc souhlas poškozeného s tímto řešením věci a zaplacení takové peněžní částky, která není zřejmě nepřiměřená závažnosti přečinu; částka má být složena na účet soudu (v přípravném řízení na účet státního zastupitelství) a má být určena konkrétnímu adresátovi k obecně prospěšným účelům. Co se týče **odstoupení** od trestního stíhání podle zákona mládeže (§ 70 - 71), podmínky pro postup tímto způsobem jsou jednak provinění, u něhož trestní zákoník stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí

⁶¹ Hendrych, D. a kol., op. cit. sub 2, str. 509 - 510.

⁶² Jelínek, J. a kol., op. cit., str. 126.

⁶³ Císařová, D., Fenyk, J. a kol., op. cit., str. 709.

nepřevyšující tři roky a jednak chybějící veřejný zájem na dalším stíhání, který vyplývá z povahy a závažnosti provinění, z osoby mladistvého, z neúčelnosti trestního stíhání a nepotřebnosti potrestání (tj. že potrestání není nutné k odvrácení mladistvého od páchaní dalších provinění). Opět je volba tohoto postupu závislá na názoru soudu, pomoci zde však mladistvému může vykonání probačního programu nebo nahrazení škody způsobené proviněním a případně i souhlas poškozeného s tímto postupem. Může být zvolena i varianta udělení pouze napomenutí s výstrahou a, je-li to dostačující řešení, soud od dalšího stíhání odstoupí. S rozhodnutím o odstoupení je spojen výrok o zastavení trestního stíhání pro předmětný skutek. Všechny odklony přípustné u mladistvých je možno použít již v přípravném řízení, kdy o nich rozhoduje státní zástupce. Co se týče existence tzv. odklonů za první republiky, podle ustanovení § 46 odst. 1 ZTSM nebylo možné ani tehdy vydat v řízení proti mladistvému trestní příkaz.

V souvislosti se snahou o méně formální a kratší trestní řízení ve věcech mladistvých (aby byla zmenšena pravděpodobnost vzniku stigmatizace) může být nápomocné také zkrácené přípravné řízení a navazující **zjednodušené řízení** před samosoudcem podle § 314b - 314d trestního řádu. Tato varianta připadá v úvahu podle § 179a odst. 1 trestního řádu u trestných činů, pro jejichž projednání je příslušný v prvním stupni okresní soud a u nichž horní hranice trestní sazby u trestu odnětí svobody nepřevyšuje tři roky, k tomu je navíc třeba, aby podezřelý byl přistižen při činu nebo bezprostředně po něm, anebo aby podle průběhu trestního řízení bylo možno očekávat, že podezřelého bude možno postavit před soud do dvou týdnů od sdělení podezřelému, že spáchání jakého skutku je podezřelý a jaký trestný čin je ve skutku spatřován (§ 179b odst. 4 trestního řádu). Je zde možné o mnoho zkrátit řízení, ale i rozsah skutečností, které musí být prokázány, protože je podezřelý co nejdříve vyslechnut k tomu, jaké skutečnosti považuje za nesporné a může o nich prohlásit, že souhlasí, aby nebyly v hlavním líčení prokazovány. Výsledkem takového řízení může být i zjednodušený písemný rozsudek, který neobsahuje odůvodnění (v případě, že se státní zástupce i obviněný vzdají odvolání) dle § 314d odst. 3 trestního řádu. Zákon č. 48 z roku 1931 také upravoval zjednodušení řízení, ale bylo upraveno jinak než dnes. Podle § 43 ZTSM v řízení proti mladistvým byla rovnou vynechána fáze vyšetřování a nahrazena jednodušším vyhledáváním; vedle toho v případech nepatrného významu

nebylo potřeba ani to. Dále v řízení nebyl třeba celý obžalovací spis, ale stačil žalobcův návrh o obsahu – čím a proti čemu se mladistvý provinil, také obžalovací řízení bylo z úpravy vypuštěno. Podle § 30 odst. 6 ZTSM přípravné řízení konal soudce mládeže a poskytoval i právní pomoc.

4.3.2 Boj proti stigmatizaci ve vztahu k veřejnosti

Vzniku stigmatizace zvenku – ve vztahu ke společnosti (oproti stigmatizaci v rámci trestního řízení) je již od první republiky bráněno omezeními v možnostech **informovat veřejnost** o trestních věcech mladistvých. Podle § 60 odst. 1 ZTSM bylo přečinem, pokud někdo uveřejnil zprávu o trestném činu spáchaném mladistvým nebo zprávu z trestního řízení ve věci mladistvého s uvedením jeho jména nebo jiného údaje, podle kterého by mohla být zjištěna totožnost mladistvého, popřípadě pokud někdo uveřejnil podobiznu mladistvého provinilce.⁶⁴ Zajímavostí je, že uveřejnění rozsudku mohlo být povoleno jako zadostiučinění soukromé osobě a spadalo tak zřejmě pod výjimku ze zákazu zveřejňování informací z trestního řízení proti mladistvému uvedenou v § 60 odst. 2 ZTSM. Dnešní úprava umožňuje zveřejnit pravomocný odsuzující rozsudek ve věci mladistvého bez uvedení jeho jména a příjmení (§ 54 odst. 3), přičemž ale předseda senátu může podle odst. 4 citovaného ustanovení rozhodnout jak o dalších omezeních možnosti informovat veřejnost (než jaká jsou uvedena v odst. 3), tak na druhou stranu o zveřejnění rozsudku i se jménem a příjmením odsouzeného mladistvého, pokud je to potřebné z hlediska ochrany společnosti – tj. jedná-li se o zvlášť závažné provinění.

Co se týče dětí **mladších patnácti let a zveřejňování** informací o jejich činu jinak trestném podle § 94 odst. 1 ZSVM platí obdobně to, co bylo řečeno o mladistvých, totiž, že je možné zveřejnit výsledek řízení o uložení opatření⁶⁵ (po nabytí právní moci) bez uvedení jména a příjmení dítěte; rozdíl je ohledně zveřejnění dalších jmen, zde totiž platí navíc zákaz zveřejnit jména a příjmení dalších účastníků, jejich opatrovníků a zástupců. Výjimky ze zákazů uveřejnění podle § 94 odst. 1 ZSVM může

⁶⁴ Samozřejmě s výjimkami v podobě souhlasu soudu se zveřejněním nebo mělo-li to sloužit k účelům trestního řízení viz § 60 odst. 2 ZTSM.

⁶⁵ Jedná se o rozsudek o uložení opatření a také usnesení o zamítnutí návrhu státního zástupce, o zastavení řízení, nebo o upuštění od uložení opatření a o zrušení uloženého opatření (dle § 93 odst. 9 ZSVM).

v odůvodněných případech povolit soud (§ 94 odst. 2 ZSVM). V každém případě zásada veřejného vyhlášení rozsudků není u mladistvých ani u dětí mladších patnácti let v žádném řízení prolomena (dle § 156 odst. 1 OSŘ, § 54 odst. 3 ZSVM a § 92 odst. 3 ZSVM, který odkazuje na obdobné použití § 52-54 ZSVM).⁶⁶

S omezením možností pro zjištění totožnosti mladistvého, proti kterému je vedeno trestní řízení souvisí také další opatření. Například jde o prvorepublikové opatření v podobě nenápadného způsobu **dopravování a předvádění** mladistvých osob k soudu dle ustanovení § 40 odst. 5 ZTSM. Současná úprava podobné zvláštní ustanovení neobsahuje, ale pokud jde o dopravu mladistvých vězňů nebo mladistvých osob ve výkonu vazby, platí pro ně (stejně jako pro dospělé), že provedení eskortních vozidel neumožňuje poznat uvnitř převážené osoby.⁶⁷

V neposlední řadě patří do opatření proti stigmatizaci také omezení **zásady veřejnosti** jednání v trestním řízení ve věci **mladistvého**. Prvorepubliková hmotná úprava se zmiňuje o tom, že veřejnost mohla být vyloučena z hlavního přelíčení (a ústního líčení o opravném prostředku), pokud to bylo na prospěch mladistvého (§ 48 ZTSM), ale pouze se souhlasem obhájce nebo zákonného zástupce. I v takovém případě měli na hlavní přelíčení přístup pečující osoby, ochranný dozorce, obhájci z povolání a funkcionáři institucí pro mládež. Z toho lze vyvodit, že jednání v trestní věci mladistvého bylo zásadně veřejné. V této souvislosti se hodí uvést, že za první republiky bylo možné vyloučit mladistvého z části hlavního přelíčení – například při řeči obhájce nebo při výslechu svědků a znalců o osobě mladistvého (pokud bylo možné se obávat, že by tyto části na něho mohly působit nepříznivě) dle ustanovení § 47 odst. 5 ZTSM, přitom bylo nutné mladistvého s novými skutečnostmi dodatečně seznámit. Dnes takové ustanovení nemáme a zřejmě něco podobného u mladistvých ani nepřichází v úvahu, vzhledem k tomu, že podle § 64 odst. 1 ZSVM nelze konat v nepřítomnosti mladistvého ani hlavní líčení ani veřejné zasedání (pokud se nejedná o řízení proti uprchlému). Co do veřejnosti hlavního líčení lze dodat, že dnešní úprava staví na opačném východisku než prvorepubliková. Z důvodu ochrany mladistvého je podle § 54 odst. 1 ZSVM hlavní líčení a veřejné zasedání zpravidla neveřejné – lze to

⁶⁶ Jelínek, J., Melicharová, D., op. cit., str. 130.

⁶⁷ Viz příloha č. 4 vyhlášky č. 89/2004 Sb., kterou se stanoví vnější označení příslušníka Vězeňské služby České republiky, zvláštní barevné provedení a označení služebních vozidel a prokazování příslušnosti k Vězeňské službě České republiky.

dovodit z výčtu osob, které se jich mohou zúčastnit; jsou to pouze obžalovaný mladistvý, jeho dva důvěrníci, obhájce a další osoby specifikované v citovaném ustanovení. Ochrana mladistvého v tomto směru ale není absolutní, protože mladistvý má možnost navrhnout, aby bylo hlavní líčení nebo veřejné zasedání konáno veřejně.

Úprava **řízení ve věcech dětí mladších patnácti let** podle ZSVM zohledňuje povahu nesporného občanskoprávního řízení, a to jednak tím, že řízení lze zahájit i bez návrhu (§ 90 odst. 2 ZSVM) nebo také vymezením okruhu účastníků – tím, že v ustanovení § 91 odst. 1 ZSVM je mj. napsáno, že účastníky jsou osoby, o jejichž právech a povinnostech má být v řízení jednáno. Dalšími účastníky jsou podle citovaného ustanovení dítě, orgán sociálně-právní ochrany dětí, zákonní zástupci atd. Podle druhého odstavce citovaného ustanovení je účastníkem řízení také opatrovník dítěte, kterým nemůže být zákonný zástupce dítěte (protože má sám roli účastníka řízení a byl by možný střet zájmů), zákon výslovně stanoví, že opatrovníkem může být jedině advokát.⁶⁸ Co se týče veřejnosti jednání při řešení činů jinak trestných spáchaných osobami mladšími patnácti let, podle § 92 odst. 2 ZSVM se tato jednání konají s vyloučením veřejnosti. Pokud by to ale nezletilá osoba navrhla, podle mého názoru by bylo možné vést jednání veřejně (protože ustanovení § 92 odst. 3 ZSVM odkazuje na obdobné použití ustanovení § 52 - 54 ZSVM a ani podle občanského soudního řádu by to neměl být problém – když v § 116 nezmiňuje řízení ve věcech nezletilých jako zásadně neveřejné). Nabízí se ještě otázka, jestli je rozdíl oproti mladistvým v tom, zda je možné dítě mladší patnácti let vyloučit z projednávání. Podle mého názoru to není vhodné pro celé jednání, protože by to zřejmě odporovalo účelu zákona mládeže (který v některých případech upřednostňuje projednání namísto opatření a přiznává tím výchovnou funkci projednání – např. při upuštění od uložení opatření podle § 93 odst. 8 ZSVM). Na druhou stranu si myslím, že to zásadně možné je s odkazem na § 116 odst. 4 OSŘ, který mj. říká, že (z důvodu vhodnosti)⁶⁹ lze vyloučit z projednávání nezletilé osoby. Důvod může být obdobný jako za první republiky (kde platil i pro mladistvé), například výslech znalce ohledně hodnocení osobnosti nezletilé osoby apod.

K tomu lze ještě srovnat, že za první republiky musel být mladistvý při hlavním přelíčení povinně slyšen – bez toho nebylo možné vynést rozsudek

⁶⁸ Jelínek, J., Melicharová, D., op. cit., str. 129.

⁶⁹ Škárová, M., a kol.: Občanský soudní řád s vysvětlivkami a judikaturou. 4. aktualizované vydání podle stavu k 1.9.2009. Praha: Linde, 2009, str. 269.

(§ 47 odst. 2 ZTSM); o **výslechu** nedospělců se v této souvislosti v zákoně č. 48 z roku 1931 nemluví. Dnes je výslech obviněného (resp. mladistvého) v hlavním líčení vzhledem k omezeným důvodům pro čtení protokolu o dřívější výpovědi podle § 207 odst. 2 trestního řádu v podstatě povinný. O výslechu dětí mladších patnácti let je v § 92 odst. 1 ZSVM uvedeno, že tyto osoby vyslechnuty být nemusí, pokud je jejich jednání spolehlivě prokázáno jinak. I přesto je však nutné vždy zjistit jejich názor. K podmínkám vyslychání patří dodat, že prvorepubliková úprava byla zřejmě benevolentnější než ta dnešní, když podle § 57 stanovovala stejná pravidla při výslechu jak pro nedospělé osoby, tak pro mladistvé, s tím, že k usnadnění jejich výslechu bylo možno přibrat jejich otce nebo matku (příp. jinou způsobitou osobu). Dnes se výslech mladistvých řídí obecnou úpravou dle trestního řádu a podle ustanovení § 57 ZSVM, kde je řečeno, že je při výslechu třeba postupovat ohleduplně a šetřit osobnost mladistvého. Pro výslech dítěte mladšího patnácti let v řízení vedeném proti němu je stanoveno, že při něm musí být vždy přítomen jeho opatrovník – advokát (§ 91 odst. 2 ZSVM) a jinak, podle § 100 odst. 4 OSŘ se při výslechu nezletilého dítěte postupuje podle jeho věku a rozumové vyspělosti a může být vyslechnuto i bez přítomnosti dalších osob. Ustanovení § 8 odst. 2 zákona o sociálně-právní ochraně dětí při výslechu nezletilých dětí ukládá povinnost přihlídnout k věku a vývoji, tak aby nedošlo k ohrožení nebo narušení citového a psychického vývoje dítěte.⁷⁰ Lze učinit srovnání úpravy svědecké výpovědi mládeže podle prvorepublikové úpravy a dětí mladších patnácti let dle úpravy dnešní, obě úpravy navrhuji přibrat k výslechu další osobu, ať už preferují rodiče (podle § 57 ZTSM), nebo pedagoga (§ 102 trestního řádu). Trestní řád také ukládá povinnost provést výslech jako neopakovatelný úkon a také má být podle trestního řádu postup vůči dětem maximálně šetrný s ohledem na nepříjemnosti, které vyvolávání špatných vzpomínek provázejí.

Obecně lze co do účastníků řízení o trestních věcech mládeže shrnout, že přes odlišnosti ve východiscích je již od první republiky základ vymezení osob, které se mohou v každém případě zúčastnit těchto řízení obdobný, jedná se o osobu, proti které je řízení vedeno, dále má právo se jednání zúčastnit její zástupce,⁷¹ osoby, které o ni

⁷⁰ Jelínek, J., Melicharová, D., op. cit., str. 129.

⁷¹ Ať již zákonný zástupce, příp. obhájce z povolání podle prvorepublikové úpravy § 44, nebo advokát podle úpravy dnešní.

pečují také vždy měly právo účasti na řízení a také sem patří instituce činné v péči o mládež.⁷²

Další způsob minimalizace jevu stigmatizace ze strany společnosti je využití méně formálních sankcí, které se **nezaznamenávají do Rejstříku** trestů. Například prvorepublikové upuštění od potrestání, které bylo aplikováno na činy menšího významu spáchané z nerozvážnosti, vlivem jiné osoby, svodem příležitosti, z hospodářské tísně, nebo z omluvitelné neznalosti právních předpisů nebylo zapisováno do rejstříku trestů (§ 6 ZTSM); v § 10 odst. 1 ZTSM je také uvedeno, že následky odsouzení nenastávají při odsouzení za čin spáchaný ve věku mladistvém. Současně s upuštěním bylo možno nechat potrestání mladistvého na rodině nebo škole, případně dát mladistvému důtku – to vše mělo účinky prominutí trestu.

Dnes se dá o „nezaznamenávání“ do rejstříku trestů mluvit snad jen v souvislosti s činy jinak trestnými spáchanými dětmi do patnácti let. Tyto činy jsou maximálně předmětem evidence orgánů sociálně-právní ochrany dětí jako součást spisové dokumentace, kterou jsou tyto orgány povinny vést podle ustanovení § 54 a následujících zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

U mladistvých dnes zákon mládeže řeší odstraňování právních následků odsouzení odlišně (od prvorepublikové úpravy), s pomocí institutu **zahazení odsouzení**. Zahazení ale neznamená, že by se informace o odsouzení neobjevila v evidenci Rejstříku trestů. Pomáhá však bránit stigmatizaci tím, že v běžném životě odsouzeného mladistvého se informaci o odsouzení nemůže nikdo dozvědět, není totiž uváděna ve výpisu, ale pouze v opisu z evidence Rejstříku trestů. A opis může získat pouze omezený okruh osob.⁷³ Odsouzení může být zahazeno třemi způsoby, a to přímo ze zákona, rozhodnutím soudu, nebo rozhodnutím prezidenta republiky o milosti nebo o amnestii – ve formě tzv. rehabilitace.⁷⁴ Zahazení odsouzení přímo ze zákona nebo také fikce neodsouzení či fikce zahazení odsouzení nastává u mladistvých v případech stanovených jednak v trestním zákoníku a jednak v zákoně mládeže, a to buď vykonáním uloženého trestního opatření (či pravomocným upuštěním od jeho výkonu),

⁷² Ať již prvorepublikové úřadovny pro péči o mládež - § 48 odst. 2 ZTSM, nebo dnešní orgán sociálně-právní ochrany dětí § 54 odst. 1 a § 91 odst. 1 ZSVM; sem je třeba přiřadit i prvorepublikového ochranného dozorce podle § 48 odst. 2 ZTSM a dnešní úředníky Probační a mediační služby dle § 54 odst. 1 a § 92 odst. 2 ZSVM.

⁷³ Zejména orgány činné v trestním řízení – dle ustanovení § 3 a § 10 odst. 1, 2, 5 a § 13 zákona č. 269/1994 Sb., o Rejstříku trestů.

⁷⁴ Podle čl. 62 písm. g) a čl. 63 odst. 1 písm. j) zákona č. 1/1993 Sb., Ústavy České republiky.

anebo právní mocí některých rozhodnutí. Podle trestního zákoníku nastane zánik právních účinků odsouzení vykonáním u obecně prospěšných prací (§ 65 odst. 4) a u zákazu činnosti podle § 74 odst. 2. Zahlazení odsouzení právní mocí rozhodnutí podle trestního zákoníku připadá v úvahu u osvědčení při podmíněném odsouzení (§ 83 odst. 4) a při podmíněném odsouzení s dohledem (§ 86 odst. 3). Podle zákona mládeže nastává zahlazení odsouzení vykonáním trestního opatření (resp. pravomocným upuštěním od jeho výkonu) u peněžitého opatření, domácího vězení, zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, u vyhoštění a u trestního opatření odnětí svobody v délce nepřevyšující jeden rok. S právní mocí rozhodnutí se podle zákona mládeže (§ 35) zahlazuje odsouzení u rozhodnutí o propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty, rozhodnutí o osvědčení se u podmíněně propuštěného z výkonu trestního opatření (odnětí svobody) a u upuštění od uložení trestního opatření – dle § 13 ZSVM. O zahlazení odsouzení rozhodnutím soudu pro mládež platí, že o něm soud rozhoduje obligatorně ihned po propuštění mladistvého z výkonu trestního opatření delšího než jeden rok. Jen pro doplnění, odstranění právních následků odsouzení nesmí být zaměňováno se zánikem trestněprávní sankce, který nastává jedině v případě promlčení výkonu trestního opatření podle § 34 ZSVM.⁷⁵

4.4 Respektování rodiny, zásahy do sféry péče o děti a mladistvé a odpovědnost pečujících osob

Hranice **respektování** rodiny byly za první republiky upraveny podobně jako dnes. Podle ustanovení § 11 odst. 2 zákona č. 48 z roku 1931 nesmělo být politické, národní, sociální nebo náboženské smýšlení mladistvého nebo jeho rodiny, ani způsob výchovy mladistvého důvodem pro nařízení ochranného dozoru. Znění dnešního § 3 odst. 3 zákona mládeže je totožné s prvorepublikovou úpravou (snad jen s rozdílem, že místo ochranného dozoru se dnes hovoří o opatření podle tohoto zákona – tj. ZSVM). Podstatnější obsahový rozdíl najdeme v otázce odpovědnosti zákonných zástupců za trestnou činnost páchanou dětmi nebo mladistvými, o které mají povinnost pečovat. Podle prvorepublikové úpravy měl soud možnost dát pečujícím osobám napomenutí za trestný čin spáchaný osobou v jejich péči (ať to bylo dítě mladší čtrnácti let – dle

⁷⁵ Jelínek, J. a kol., op. cit., str. 440 - 441 a 468 - 469.

ustanovení § 1 odst. 4, či mladistvý – dle § 5 odst. 4 ZTSM). Toto napomenutí, ale nebylo sankcí za konkrétní nedostatky v péči, šlo spíše o jakési připomenutí, že rodiče (resp. pečující osoby) mají odpovědnost za osoby v jejich péči (a tím i jakousi **spoluodpovědnost** za trestné činy spáchané osobami podmíněně trestně odpovědnými či vůbec neodpovědnými, které mají na starost). Dnes se pečujících osob může dotýkat maximálně uložení náhrady nákladů opatrovníka dítěte (tj. advokáta), které platil stát, v případě, že bylo dítěti uloženo některé z opatření dle § 93 odst. 1, jak je stanoveno v § 95 odst. 3 ZSVM. Jinak sankce obdobná prvorepublikovému napomenutí v dnešním trestním právu mládeže zcela chybí, a je tak pouze na zvážení zákonodárce, zda by nebylo vhodné se k ní vrátit.

Spáchaný čin mohl jen nepřímou ukázkou ukazovat na možné problémy ve výchově nebo ve vztazích v rodině. Přímé nedostatky v péči byly stíhány zvlášť (za první republiky obdobně jako dnes). Existoval přestupek **zanedbání péče** o mladistvého (podle § 61 ZTSM). Zanedbání muselo dosahovat té míry, že mladistvý byl vydán v nebezpečí zpustnutí. Za přestupek mohl soud uložit trest vězení. Vedle toho tehdejší úprava znala ještě přestupek – zanedbání výživné povinnosti, který byl trestný podle tzv. alimentárního zákona (č. 4/1930 Sb. z. a n.) a také za něj hrozil trest vězení.⁷⁶ Dnes je v tomto směru možno stíhat pečující osoby dle § 196 trestního zákoníku za trestný čin zanedbání povinné výživy a opět za něj může soud uložit trest odnětí svobody.

Po vysvětlení toho, do jaké míry je rodina (a pečující osoby) akceptována, je třeba zabývat se otázkou, jakým způsobem a kdy stát do sféry rodiny **zasahuje**. Důraz bude kladen zejména na tu část péče státu o děti a mladistvé, která má za cíl minimalizaci kriminality. Zásahy státu lze v tomto směru rozdělit na dvě oblasti. Zaprvé jsou to opatření ukládaná v odvětví trestního práva a zadruhé opatření ukládaná podle rodinného práva. U obou forem lze opatření ještě dále rozdělit podle intenzity zásahu na část, kdy je pomoc poskytována ve stávající rodině a na tu, kdy je péče státu realizována při odloučení dětí od rodičů (resp. od pečujících osob). Co se týká intenzity zásahů, zásadou je pokud možno nezasahovat a když už je zásah nutný, ukládat opatření co nejmenší intenzity a teprve v případě, kdy mírnější opatření nevedou k výsledku, se přistupuje k závažnějším zásahům. Tento postup je v trestním právu nad mládeží odůvodněn zásadou pomocné role trestní represe neboli zásadou ekonomie trestní

⁷⁶ Válková, H., Dünkel, F., op. cit., str. 26.

hrozby (tj. stát reaguje na protiprávní jednání prostředky trestního práva jen v krajních případech),⁷⁷ snahou o minimalizaci vzniku stigmatizace, výchovnou funkcí trestního práva mládeže a zejména prvořadým hlediskem při řešení trestních věcí spáchaných mládeží – individuální prevencí (jinak řečeno – cílem není ani tak chránit společnost či odvracet ostatní potenciální pachatele od páčání, jako spíš odvrátit dotyčné dítě či mladistvého od dalšího páčání trestných činů). Proto se také u mládeže ukládají za spáchané trestné činy opatření, která mají podle § 9 odst. 1 ZSVM za cíl pomoci rozvoji mladistvých, chránit je před škodlivými vlivy a předcházet dalšímu páčání. U dětí mladších patnácti let je účel opatření uveden v ustanovení § 93 odst. 6 ZSVM s důrazem na výchovné působení opatření a jeho preventivní účinek.

4.4.1 Zásahy do sféry rodiny z oblasti trestního práva

Nyní je na pořadu podrobnější popis možností při ukládání opatření z oblasti trestního práva. Ten je dále členěn jednak podle obecných možností vyřízení trestní věci mládeže a jednak podle intenzity zásahu a jednotlivých druhů opatření.

U osob trestně neodpovědných pro nedostatek věku je již od první republiky kladen největší důraz na výchovnou funkci a postupy soudu i všech účastníků řízení musí být vůči nedospělým resp. dětem mladším patnácti let maximálně šetrné. Proto při řešení jejich **trestních věcí** platí některá omezení. Opatření je možno ukládat jen, prokáže-li se, že nedospělý, resp. **dítě** mladší patnácti let se činu opravdu dopustilo. Dále má uložení opatření předcházet odborný posudek, dříve hlavně z hlediska pedagogického nebo lékařského dle ustanovení § 1 odst. 2 ZTSM (dnes je základem pro uložení opatření podobné, zpravidla pedagogicko-psychologické vyšetření, podle § 93 odst. 1 ZSVM). Také je dnes zákonem mládeže stanoveno (navíc oproti ZTSM), že i v případě prokázání, že se osoba mladší patnácti let dopustila činu jinak trestného je žádoucí vyřídit věc pokud možno jen projednáním s tím, že od uložení opatření soud upustí (dle § 93 odst. 8). Pokud projednání nestačí resp. podle ZTSM, viděl-li soud potřebu opatření, bylo možno uložit výchovná nebo léčebná opatření – viz demonstrativní výčet v ustanovení § 1 odst. 2 ZTSM. Dnes je možno uložit jen taxativně vypočtená opatření podle § 93 odst. 1 ZSVM. Jde v podstatě o stejná

⁷⁷ Jelínek, J. a kol., op. cit., str. 21.

výchovná opatření, jaká platí pro mladistvé a z ochranných opatření je tam zastoupena ochranná výchova. Další možností, jak trestní věc dítěte mladšího patnácti let ukončit je zamítnutí návrhu státního zástupce a zastavení řízení podle § 93 odst. 9 ZSVM.

U **mladistvých** existovaly podle prvorepublikové úpravy tyto možnosti – rozsudek odsuzující nebo zprošťující, zastavení trestního řízení (tak jako dnes) a upuštění od stíhání (§ 4 - 5 ZTSM). Prvorepublikové upuštění od stíhání se přitom ve výsledku podobá dnešnímu institutu odstoupení od trestního stíhání (podle § 70 ZSVM). Odstoupení od trestního stíhání je dnes přitom zařazeno mezi zvláštní způsoby řízení, resp. tzv. odklony, spolu s podmíněným zastavením a narovnáním (podle § 69 ZSVM s odkazem na § 307 a následujících trestního řádu).

Při rozhodnutí o vině měl soud za první republiky možnost (stejně jako dnes) vedle obecně trestněprávního nepodmíněného a podmíněného odsouzení také upustit od potrestání (§ 5 odst. 1 ZTSM) – dnes upustit od uložení trestního opatření. Toto **upuštění** známe nyní ve třech variantách, podle ustanovení § 11, 12, 14 ZSVM.

První varianta je upuštění od uložení trestního opatření z důvodu účinné lítosti. Podmínky pro aplikaci tohoto institutu je jednak spáchané provinění, na které trestní zákoník stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí nepřevyšující pět let, dále že mladistvý spáchání lituje a projevuje účinnou snahu po nápravě, plus alespoň jedna z alternativ: dle činu a života mladistvého lze očekávat, že projednání postačí, nebo dopustil-li se činu z omluvitelné neznalosti právních předpisů, nebo pokud soud přijme záruku za nápravu mladistvého. Při upuštění podle § 11 ZSVM může soud navíc mladistvého napomenout (nejedná se tu o napomenutí s výstrahou podle § 20 ZSVM),⁷⁸ anebo (obdobně jako za první republiky) přenechat potrestání zákonnému zástupci nebo škole.

Je dobré vědět, že mladistvý pachatel (dokonaného) provinění, za které lze podle trestního zákoníku uložit trest odnětí svobody ne delší než 5 let, může také využít ustanovení § 226 písm. e) trestního řádu a být **zproštěn** obžaloby, pokud dobrovolně odstraní způsobený následek, nebo se o to alespoň pokusí a pokud čin nebude mít trvale nepříznivé následky pro poškozeného nebo pro společnost.⁷⁹

Další možnost pro použití upuštění od uložení trestního opatření je podle ustanovení § 12 ZSVM. Toto ustanovení hezky ukazuje zásadu pomocné role trestní

⁷⁸ Jelínek, J., Melicharová, D., op. cit., str. 29.

⁷⁹ Jelínek, J. a kol., op. cit., str. 336 - 339.

represe, když upřednostňuje výchovná a ochranná opatření před trestními. Existuje ve dvou podobách. Pod písm. a) je dáována přednost ochrannému léčení nebo zabezpečovací detenci pro případ, že v době spáchání provinění byla u mladistvého přítomna duševní porucha. Přitom navíc neplatí omezení v závažnosti činu (jako u ustanovení § 11 odst. 1 ZSVM) a zákon nepožaduje ani snížení rozpoznávací nebo ovládací schopnosti a nevylučuje použití ani v případě, že si mladistvý vyvolal duševní poruchu zaviněně.⁸⁰ Podle § 12 písm. b) ZSVM – pokud stačí ochranné nebo výchovné opatření k dosažení účelu zákona mládeže, není třeba ukládat opatření trestní.

Třetí varianta upuštění od uložení trestního opatření je stanovena pro případ, že mladistvý splní podmínky pro upuštění podle první varianty, tj. podle § 11 odst. 1 ZSVM, ale zároveň je podle názoru soudu pro mládež potřebné jeho chování dále sledovat. V takovém případě může soud podmíněně upustit od uložení trestního opatření se stanovením zkušební doby až na jeden rok. K tomu lze navíc přidat některé ochranné nebo výchovné opatření (§ 14 ZSVM). Z důvodu důležitosti výchovné funkce je tu také stanoveno, že, i kdyby zavedl během zkušební doby mladistvý příčinu k uložení trestního opatření, soud může podmíněně upuštění ponechat v platnosti, ale musí zpřísnit jeho podmínky (§ 14 odst. 3).

Považuji za důležité uvést zde ještě jednu variantu „upuštění“, nejedná se sice přímo o upuštění od uložení trestního opatření, ale výsledek může být stejný. Jde o možnost odkladu výkonu trestního opatření (z důvodu dokončení vzdělání resp. přípravy na povolání) a následného upuštění od výkonu trestního opatření podle § 77 ZSVM (v případě, že mladistvý v době odkladu nespáchal žádné provinění a úspěšně dokončil vzdělávání resp. přípravu na povolání). Motivační efekt je ještě zvýšen tím, že se vzděláním lze začít i po právní moci odsuzujícího rozsudku (avšak vždy před podáním návrhu na odklad výkonu trestního opatření).

Všechny tři případy upuštění a také dodatečné upuštění mají společné znaky: neexistuje na ně právní nárok, odsouzení se zapisuje do Rejstříku trestů, ale zároveň je tu stanovena fikce neodsouzení, tj. s právní mocí odsuzujícího rozsudku, který obsahuje výrok o upuštění od uložení trestního opatření se na mladistvého hledí, jako by nebyl odsouzen (resp. u podmíněného upuštění podle § 14 je to po vyslovení soudu, že

⁸⁰ Jelínek, J., Melicharová, D., op. cit., str. 29 - 30.

mladistvý se ve zkušební době osvědčil a u odkladu výkonu trestního opatření podle § 77 je to právní mocí usnesení o upuštění od výkonu trestního opatření).⁸¹

Zásahy státu podle práva trestního i rodinného tu byly již v době první republiky. Co do **druhů opatření** (podle citelnosti) lze porovnat dnešní a prvorepublikovou úpravu takto. Podle zákona č. 48 z roku 1931 mohl poručenský soud ukládat nedospělým osobám, které se dopustily **činu jinak trestného**, tato opatření s výkonem ve **stávající** rodině. Podle § 1 odst. 2 ZTSM pokárání, přenechání potrestání rodině nebo škole a ochranný dozor. S dnešní úpravou má tak zákon č. 48 z roku 1931 společné jednak podmínky ukládání,⁸² ale také podobná opatření (podle § 93 ZSVM). Zejména jde o napomenutí s výstrahou, se kterým může být podle odst. 5 citovaného ustanovení (v souladu s § 20 odst. 2 ZSVM) spojeno přenechání postižení zákonnému zástupci nebo škole, či výchovnému zařízení, kde dítě žije.⁸³ Samotné napomenutí s výstrahou znamená, že soud dítěti důrazně vytkne protiprávnost jeho činu a upozorní jej na následky případného opakování trestné činnosti (§ 20 odst. 1 ZSVM). Dohled probačního úředníka je také podobný ochrannému dozoru prvorepublikovému. Jeho smyslem je dohlížet na chování dítěte, ale i pomáhat dítěti, aby vedlo řádný život (dle § 93 odst. 4 – lze přiměřeně použít § 16 odst. 2 ZSVM). Dalšími dnešními opatřeními jsou výchovné povinnosti a omezení a výchovný program (psychologický, terapeutický nebo jiný vhodný) ve středisku výchovné péče (dále SVP).

Opatřeními spojenými s nutným **odloučením** od rodiny, která mohl soud uložit nedospělým osobám, bylo podle prvorepublikové úpravy (§ 1 odst. 2 ZTSM) umístění v jiné rodině, v léčebném nebo jiném vhodném ústavu a ochranná výchova.⁸⁴ Dnes **dětem** mladším patnácti let nelze uložit ochranná opatření podle obecného trestního práva, jako je ochranné léčení a zabezpečovací detence (tato opatření totiž chybí ve výčtu ustanovení § 93 odst. 1 ZSVM). V této skupině opatření tak dnes zbývá jen ochranná výchova. Výkon ochranné výchovy je zčásti upraven v zákoně mládeže v ustanovení § 82 – 87, zejména v návaznosti na ustanovení § 23 ZSVM.

⁸¹ Jelínek, J., Melicharová, D., op. cit., str. 27 - 33, 118.

⁸² To znamená, že musí být prokázáno, že se dítě mladší patnácti let skutečně dopustilo činu jinak trestného § 89 odst. 2 ZSVM.

⁸³ K tomu je nutné mít předem jejich stanovisko a soud následně vyžaduje také vyrozumění o výsledku.

⁸⁴ Ochranná výchova byla, tak jako dnes, povinně ukládána osobám starším než dvanáct let, pokud se dopustily činu, za který hrozil trest smrti nebo doživotí – dnes výjimečný trest.

Institucionálně je výkon ochranné výchovy zajišťován školskými zařízeními, zejména dětskými domovy se školou, popřípadě výchovnými ústavy.⁸⁵

Pro úplnost je vhodné vymezit **institute**, které zajišťují výkon některých opatření ukládaných dětem a mladistvým. Podle zákona o ústavní výchově existují dva druhy činností, zaprvé ústavní a ochranná výchova (dále také výchova) a zadruhé preventivně výchovná péče (dále také péče). Výchova je zajišťována v tzv. zařízeních, zatímco péče v tzv. střediscích – ve střediscích výchovné péče (ale omezeně také v diagnostických ústavech). Mezi zařízení zákon řadí diagnostický ústav, dětský domov, dětský domov se školou a výchovný ústav (§ 1 - 2 zákona o ústavní výchově).

U **mladistvých** jsou možnosti ukládání opatření širší mj. i proto, že k jejich uložení nebylo (za první republiky) a není potřeba prokázat, že provinění spáchal obviněný mladistvý. Již v průběhu řízení tak lze mladistvému s jeho souhlasem uložit některé výchovné opatření; při meritorním rozhodnutí již souhlas není potřeba (s výjimkou ukládání probačního programu, kde je souhlas vyžadován vždy). Souhlas musí být navíc učiněn mladistvým osobně (a ten svůj souhlas může kdykoli až do pravomocného skončení věci odvolat).⁸⁶

Zachování péče ve **stávající** rodině umožňovala tato opatření: zůstavení potrestání mladistvého rodině nebo škole, udělení důtky při současném upuštění od potrestání (§ 6 odst. 2 ZTSM), podmíněné odsouzení (§ 7 ZTSM), peněžitý trest podle § 9 ZTSM⁸⁷ a ochranný dozor (§ 11 ZTSM). Dnes má soud pro mládež v tomto rámci možnost uložit mladistvému jednak všechna výchovná opatření, která zákon mládeže nabízí, tj. napomenutí s výstrahou s případným přenecháním postižení zákonnému zástupci nebo škole,⁸⁸ výchovné povinnosti,⁸⁹ výchovná omezení,⁹⁰ vykonání probačního programu,⁹¹ nebo dohled probačního úředníka podle § 16 a § 80 ZSVM; Probační a mediační služba vedle toho zajišťuje dohled nad mladistvým i v jiných případech [než je dohled jako výchovné opatření] dle § 75 odst. 1 ZSVM, například při

⁸⁵ Jde-li o dítě starší dvanácti let se závažnými poruchami chování dle ustanovení § 13 a 14 zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních – dále jen o ústavní výchově.

⁸⁶ Jelínek, J., Melicharová, D., op. cit., str. 34.

⁸⁷ Bez možnosti uložit náhradní trest.

⁸⁸ Za podmínky § 20 odst. 2 ZSVM.

⁸⁹ Podle § 18 odst. 1 ZSVM – například, aby mladistvý bydlel s rodičem.

⁹⁰ Podle § 19 odst. 1 ZSVM – například, aby nenavštěvoval některé akce nebo se nestýkal s některými lidmi.

⁹¹ Dle ustanovení § 17 ZSVM – s různými režimy omezení a různou specializací na jednotlivé skupiny pachatelů – například na prvopachatele.

podmíněném zastavení trestního stíhání. Také některá trestní opatření jsou vykonávána ve stávající rodině (všechna myslitelná s výjimkou nepodmíněného trestního opatření odnětí svobody a zřejmě i vyhoštění,⁹² které ale stojí mimo členění na opatření vykonávaná ve stávající rodině a mimo ni). Nabízí se obecně prospěšné práce, zákaz činnosti, či zákaz vstupu na některé akce (podle § 26 ZSVM), peněžité opatření vč. varianty s podmíněným odkladem - § 27 ZSVM,⁹³ dále je zde podmíněné odsouzení (vč. varianty s dohledem) podle § 33 ZSVM a domácí vězení podle obecné úpravy § 60-61 trestního zákoníku.⁹⁴ Aby byl seznam všech možných opatření kompletní, patřilo by se alespoň zmínit ochranné opatření zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty, pro které platí obecná úprava podle § 101 - 104 trestního zákoníku, jak na ni odkazuje ustanovení § 21 odst. 2 ZSVM) a trestní opatření propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty s úpravou podle § 70 - 72 trestního zákoníku.⁹⁵

Mezi opatření ukládaná **mladistvým** s **odloučením** od stávající rodiny patří podle prvorepublikové úpravy pouze ochranná výchova – ať ve variantě výkonu v jiné způsobilé a ochotné rodině, či ve výchovně (§ 12 ZTSM) a nepodmíněný trest zavření (§ 8 ZTSM). Podle dnešní úpravy můžeme do této skupiny zařadit z ochranných opatření ochrannou výchovu⁹⁶ a dále ochranné léčení⁹⁷ a zabezpečovací detenci (podle § 99 - 100 trestního zákoníku). Z trestních opatření je zde pouze nepodmíněné trestní opatření odnětí svobody (§ 31 - 32 ZSVM).⁹⁸ U ochranné výchovy stejně jako za první republiky hraje velmi důležitou roli příprava na povolání – zákon o ústavní výchově výslovně stanovuje právo dítěte na vytváření podmínek pro dosažení vzdělání a pro přípravu na povolání (§ 20 odst. 3 s odkazem na odst. 1 písm. e). Zákon č. 48 z roku 1931 řešil například rovnocennost vzdělání u učňů a pomocníků z výchovny nebo polepšovny s uční na svobodě (§ 59). U ochranné výchovy je také ustanovení převzaté z prvorepublikové úpravy, které říká, že nelze-li ochrannou výchovu ihned vykonat, je třeba do doby jejího zahájení nařídit dohled probačního úředníka.⁹⁹ Ochranná výchova

⁹² Výměra je stanovena v § 26 odst. 4 ZSVM, ale podmínky uložení platí i pro mladistvé podle trestního zákoníku – § 80.

⁹³ Dnes se u něho náhradní trest ukládá dle ustanovení § 27 odst. 4 ZSVM.

⁹⁴ Včetně náhradního trestu odnětí svobody.

⁹⁵ Jelínek, J. a kol., op. cit., str. 463 - 464.

⁹⁶ Platí pro ni úprava zákona mládeže – § 22.

⁹⁷ To není zcela přesné, protože ochranné léčení může být uloženo i jen v ambulantní formě.

⁹⁸ K podmíněnému propuštění viz § 78 ZSVM – je možné i před vykonáním poloviny resp. dvou třetin trestního opatření.

⁹⁹ Dle ustanovení § 22 odst. 3 ZSVM obdobně jako § 12 odst. 3 ZTSM.

je u mladistvých vykonávána¹⁰⁰ v dětských domovech se školou nebo, jsou-li poruchy chování závažnější, ve výchovných ústavech.¹⁰¹ To platí i pro mentálně a tělesně postižené děti a mladistvé, pokud nemusejí být kvůli stupni postižení umístěni v ústavu sociální péče (§ 2 odst. 12 zákona o ústavní výchově). Co se týče výkonu ochranného léčení a zabezpečovací detence, trestní řád upravuje toto: nařízení, změnu, upuštění od výkonu a propuštění. U ochranného léčení jde o ustanovení § 351 - 353. Výkon zabezpečovací detence najdeme v trestním řádu v ustanoveních § 354 - 358 a dále je upraven zákonem č. 129/2008 Sb., o výkonu zabezpečovací detence. Zabezpečovací detence je vykonávána v ústavech se zvláštní ostrahou, hlavní funkcí tohoto opatření je totiž ochrana společnosti. Na tomto místě se hodí uvést, že, ačkoli bývají sazby opatření ukládaných mladistvým obecně nižší¹⁰² než u dospělých, u ochranných opatření žádné omezení lhůt, na které lze opatření uložit, nenajdeme – výměry jsou tu stejné jako pro dospělé. Jedna věc je oproti dospělým přesto odlišná – důvody pro trvání zabezpečovací detence jsou u mladistvých přezkoumávány nejméně jednou za šest měsíců (u dospělých je to jednou za 12 měsíců) dle § 357 odst. 1 trestního řádu.

4.4.2 Zásahy do sféry rodiny z oblasti rodinného práva

Postup od mírnějších k citelnějším zásahům je pravidlem i při **ukládání** opatření z oblasti **rodinného** práva. O postupu ukládání lze říci, že v oblasti rodinného práva se postupuje od poradenství a pomoci, přes omezení,¹⁰³ až po odloučení tj. uložení náhradní péče pro nezletilou osobu (například ústavní výchovy), u zákonných zástupců je v jejich péči krajním zásahem zbavení rodičovské zodpovědnosti.

Dnes se stát v oblasti rodinného práva snaží usměrňovat rodinu (ve smyslu bránění kriminalitě) zejména poradenstvím a výchovnými opatřeními a omezeními. Ta mohou vedle soudu ukládat také orgány sociálně-právní ochrany dětí, jejich hlavním úkolem je ale působit preventivně (a nečekat, až se problémy projeví v kriminalitě). Podle § 1 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (dále ZSPOD) pomáhá sociálně-právní ochrana dětí zabezpečovat příznivý vývoj, řádnou výchovu a ochranu

¹⁰⁰ Stejně jako u dětí mladších patnácti let.

¹⁰¹ Dle § 13 a 14 zákona o ústavní výchově.

¹⁰² Například u sazeb trestních opatření.

¹⁰³ Ukládané jak nezletilým osobám, tak i jejich zákonným zástupcům – ve smyslu omezení rodičovské zodpovědnosti.

zájmů dětí a má přispívat k obnovení narušených funkcí rodiny.¹⁰⁴ Tuto ochranu zajišťují orgány sociálně-právní ochrany dětí (**OSPOD**), mezi něž patří mimo jiné obecní úřady obcí s rozšířenou působností.¹⁰⁵ Při poradenské činnosti pořádají obecní úřady obcí s rozšířenou působností podle § 11 ZSPOD kurzy, poradenství, ale mají i pravomoc uložit rodičům povinnost využít odbornou pomoc (a případné nedodržení mohou trestat jako přestupek dle § 59a odst. 1 písm. a) ZSPOD). Podle § 13 ZSPOD mohou obecní úřady také ukládat výchovná opatření uvedená v ustanovení § 43 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině,¹⁰⁶ pokud tak neučinil soud. OSPOD jsou také oprávněny navrhnout soudu některá opatření na ochranu dětí (dle § 14 ZSPOD) jako například nařízení ústavní výchovy,¹⁰⁷ mohou také navrhnout soudu zbavení nebo omezení rodičovské zodpovědnosti,¹⁰⁸ či svěření dětí do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.¹⁰⁹

Pro úplnost lze uvést, že **výkon ústavní výchovy** je pro děti starší tří let zajišťován (stejně jako u ochranné výchovy) školskými zařízeními. Jedná se o dětské domovy, v případě závažnějších problémů v chování také dětské domovy se školou a dokonce výchovné ústavy. Ačkoli jsou dětské domovy se školou a výchovné ústavy místem výkonu výchovy ústavní i ochranné, neznamená to, že by v nich děti s uloženou ústavní a ochrannou výchovou žily pohromadě. Ústavní výchova je vykonávána odděleně od ochranné výchovy.¹¹⁰ Pro ústavní i ochrannou výchovu platí, že nejprve je každé dítě umístěno v diagnostickém ústavu,¹¹¹ kde pobývá minimálně 8 týdnů¹¹² a teprve po komplexním vyšetření a podle kapacity je umístěováno dále.¹¹³

Na okraj je možné dodat, že úprava se i dnes (stejně jako za první republiky) snaží o částečné **propojení péče** o ohroženou a delikventní mládež. Je to patrné

¹⁰⁴ Za dítě je zde považována každá nezletilá osoba (§ 2 odst. 1 ZSPOD).

¹⁰⁵ Dalšími OSPOD jsou krajské úřady, obecní úřady, ministerstvo práce a sociálních věcí a Úřad pro mezinárodně-právní ochranu dětí; sociálně-právní ochranu dětí zajišťují také „pověřené osoby“ (§ 4 odst. 1 - 2 ZSPOD).

¹⁰⁶ To znamená napomenout nezletilého, stanovit nad ním dohled, nebo mu uložit některá omezení.

¹⁰⁷ Pro případ, že o dítě není postaráno ve vlastní rodině, nebo protože se jej nepodařilo umístit do náhradní rodinné péče, nebo také pro neúčinnost předchozích výchovných opatření.

¹⁰⁸ V případě, že podle § 44 zákona o rodině rodič nevykonává řádně povinnosti z rodičovské zodpovědnosti, nebo je dokonce závažným způsobem zanedbává.

¹⁰⁹ V případě, že se dítě ocitlo bez jakékoli péče, nebo je-li jeho život atd. vážně ohrožen - § 42 odst. 1 ZSPOD.

¹¹⁰ Dle ustanovení § 13 odst. 2 a § 14 odst. 2 zákona o ústavní výchově.

¹¹¹ Mimo jiné dle ustanovení § 82 odst. 2 ZSVM.

¹¹² Dle ustanovení § 5 odst. 6 zákona o ústavní výchově.

¹¹³ Podle § 2 odst. 2 zákona o ústavní výchově.

například z toho, že stejný okresní soudce má na starosti věci dětí do patnácti let jak z oblasti rodinného práva, tak i řešení jimi spáchaných činů jinak trestných. Dalším příkladem propojení je podle ustanovení § 23 ZSVM možnost přeměny ochranné výchovy na ústavní výchovu (a případně i zpět). Ostatně podmínky pro uložení ochranné výchovy jsou vedle deliktu dítěte či mladistvého velmi podobné podmínkám pro uložení ústavní výchovy.¹¹⁴ Možné jsou i jiné změny mezi výchovnými opatřeními – dnes podle § 81 ZSVM, za první republiky to bylo podobné například dle § 12 odst. 4 ZTSM.

Pozornost zaslouží i úprava péče o děti a mladistvé **po jejich propuštění** z výkonu opatření, která jsou vykonávána mimo stávající rodinu. Prvorepubliková úprava měla podrobně upraveny okolnosti při propouštění mladistvých zejména z výkonu trestu zavření (§ 22 - 24 ZTSM). Před každým propouštěním bylo nutné rozhodnout o tom, jak má být propuštěný na svobodě vhodně umístěn – bylo možné mu uložit ochranný dozor nebo ochrannou výchovu a, pokud by se potřebné opatření nepodařilo učinit včas a hrozilo by při propuštění nebezpečí scestí, mohl být vězeň ponechán v ústavu po dobu až čtrnácti dnů. Také bylo v ustanovení § 37 odst. 5 ZTSM stanoveno, že propouštěný nedospělý nebo mladistvý (z vazby nebo z trestu) má být odevzdán svému zákonnému zástupci. Dnes je v zákoně o ústavní výchově v § 24 odst. 2 písm. d) napsáno, že ředitel zařízení¹¹⁵ je povinen předat dítě mladší osmnácti let po ukončení pobytu osobám odpovědným za jeho výchovu. Vedle toho má ředitel zařízení například povinnost informovat obecní úřad obce s rozšířenou působností o nadcházejícím propuštění dítěte (do 18 let).¹¹⁶ Zletilé osobě pak musí ředitel zařízení umožnit před propuštěním jednání se sociálním kurátorem (dle § 24 odst. 1 písm. k) citovaného zákona). Obdobně má středisko výchovné péče za úkol poskytnout speciálně pedagogickou péči a psychologickou pomoc například klientům propuštěným z ústavní výchovy (§ 17 odst. 1 zákona o ústavní výchově).

¹¹⁴ Srov. § 22 ZSVM a § 46 zákona o rodině – zejména není-li postaráno o výchovu ve stávající rodině nebo když předchozí výchovná opatření nevedla k nápravě.

¹¹⁵ U zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy.

¹¹⁶ Podle § 24 odst. 1 písm. j) zákona o ústavní výchově – minimálně šest měsíců před propuštěním.

4.5 Řešení přiměřenosti reakce

Tato otázka obsahuje dvě oblasti – jednak zvláštní ochranu práv mládeže v trestním řízení a dále samotnou reakci společnosti na čin mládeže.

4.5.1 Zvláštní ochrana práv mládeže

Důležitost **ochrany** mládeže si uvědomovalo trestní právo již za první republiky. Byly zakotveny mnohé zásady jako dnes, například již výše zmíněný princip oportunity, zásada specializace osob, ochrana soukromí proti publicitě a další.

Za základní je možné považovat dnešní zásadu **specifického přístupu**¹¹⁷ (dle § 3 odst. 3 a 4 ZSVM). Tato zásada nám říká, že v řízení proti mládeži je nutný individuální přístup, který je umožněn získáním informací o situaci, v níž se dítě nebo mladistvý nachází. A tento individuální přístup má znamenat hlavně přiměřenost zacházení s každým jedincem podle zjištěných okolností. Vedle toho je také stanoveno, k čemu má soud přihlížet při ukládání opatření. Dnešní úprava to uvádí v § 3 odst. 3 ZSVM a zákon č. 48/1931 Sb. z. a n. v ustanovení § 5 odst. 3 (příkladmo). V zákoně č. 48 z roku 1931 je to od okolností činu, přes poměry, ve kterých dotyčný vyrostl a byl vychován až po jeho mravní zkaženost.

Dalším rozšířením ochrany mládeže je (již od prvorepublikové úpravy) povinná **přítomnost** obhájce v hlavním líčení a pokud byl mladistvý ve vazbě, měl mít obhájce již od přípravného řízení (dle § 44 odst. 1 ZTSM). Dnešní úprava je ještě přísnější, podle § 42 odst. 2 ZSVM musí mít mladistvý obhájce již od prvního opatření či úkonu vedeného proti němu podle tohoto zákona tj. musí mít obhájce již od zahájení trestního řízení, ať již je zahájeno sepsáním úředního záznamu o zahájení úkonů trestního řízení (dle § 158 odst. 3 trestního řádu), nebo některým neodkladným nebo neopakovatelným úkonem dle citovaného ustanovení, například zadržením podezřelého dle písm. g). Dnes navíc není možné konat hlavní líčení nebo veřejné zasedání bez přítomnosti státního zástupce (a také bez přítomnosti mladistvého, proti kterému se řízení vede) dle ustanovení § 64 odst. 1 - 2 ZSVM.

¹¹⁷ Jelínek, J., Melicharová, D., op. cit., str. 10.

Oproti prvorepublikové úpravě ukládá dnešní zákon mládeže povinnost **obhajoby profesionální**, tj. nemůže ji jako v některých případech za první republiky vykonávat například zákonný zástupce nebo zařízení pro péči o mládež - § 44 odst. 3 ZTSM. Podle § 35 odst. 1 trestního řádu totiž může dělat obhájce pouze advokát. Co se týče dětí mladších patnácti let, musejí být v řízení podle zákona mládeže zastoupeny opatrovníkem (§ 91 odst. 2 ZSVM), kterým může být opět pouze advokát.

Dále bylo soudu uloženo poskytovat právní pomoc v přípravném řízení (podle § 30 odst. 6 ZTSM). Dnes je tomu asi nejpodobnější **poučovací** povinnost orgánů činných v trestním řízení. Ty mají za úkol (dle § 42 odst. 5 a § 45 odst. 1 ZSVM) vždy mladistvého poučit a umožnit mu uplatnění práv, výslovně je tu také stanoveno, že mají povinnost poučovat jej (ve vhodných případech) o možnosti použití odklonů.

Široce byla také stanovena **informační** povinnost soudu a dalších osob. Podle ustanovení § 37 ZTSM měl soud mládeže povinnost informovat poručenský soud o opatřeních, rozhodnutích v řízení proti mladistvému apod., o těchto skutečnostech měli vědět také zákonní zástupci a případně i správa školy. Obdobně to platilo podle § 45 odst. 2 ZTSM pro pomocná zařízení pro soudní péči o mládež (tj. zejména úřadovny pro mládež). Samozřejmě bylo zakotveno také vyrozumění o konání hlavního přelíčení (§ 46 odst. 3 ZTSM). Dnes je informační povinnost (kvůli zásadě speciality zákona mládeže vůči trestnímu řádu) v zákoně mládeže stanovena většinou jen v tom, v čem se liší (je širší) oproti dospělým. Například podle § 60 ZSVM má být zahájení trestního stíhání mladistvého oznámeno jeho zákonným zástupcům, orgánu sociálně-právní ochrany dětí a Probační a mediační službě (vedle oznámení obviněnému samému dle § 160 odst. 2 trestního řádu). O nařízení hlavního líčení se má podle § 64 odst. 2 ZSVM dozvědět oproti trestnímu řádu (§ 198 odst. 2) navíc jen orgán sociálně-právní ochrany dětí.

Zvýšená ochrana souvisí i s právy některých osob jednat **proti vůli** mladistvého, proti kterému je vedeno trestní řízení – je-li to v jeho prospěch. Týká se to například možnosti zvolit mladistvému obhájce (s tím, že mladistvý si posléze může zvolit obhájce jiného, dle § 43 - 44 ZSVM). Zákonný zástupce může také podávat opravné prostředky ve prospěch mladistvého i proti jeho vůli (§ 43 odst. 1 ZSVM); totéž oprávnění má orgán sociálně-právní ochrany dětí dle § 72 odst. 1 ZSVM. Úprava v zákoně mládeže navazuje na obdobná oprávnění v trestním řádu, například podle

ustanovení § 247 odst. 2 trestního řádu může odvolání ve prospěch (i proti vůli obviněného) podat také státní zástupce a obhájce může podle § 41 odst. 4 trestního řádu činit vše podle odst. 2 citovaného ustanovení i proti vůli obviněného v případě, že obviněný nemá plnou způsobilost k právním úkonům. Co do opravných prostředků je úprava velmi podobná prvorepublikové, i tam mohli proti vůli mladistvých podávat opravné prostředky zákonný zástupce, obhájce, pomocné zařízení pro soudní péči o mládež a veřejný žalobce (§ 50 odst. 1 ZTSM).

Ochrana mladistvých je také zajištěna tím, že v trestním řízení proti nim nelze vydat **trestní příkaz** (§ 63 ZSVM). Větší roli než u dospělých tu také hraje zásada **rychlosti¹¹⁸ a efektivnosti** řízení – účelem je, aby mladistvý netrpěl následky trestního řízení déle, než je nutné. To se projevuje například v omezení doby, po kterou je možno pozorovat duševní stav mladistvého¹¹⁹ nebo v omezení trvání vazby u mladistvých.¹²⁰ Rychlost a efektivnost je mimo jiné zajišťována změnou v úpravě **místní příslušnosti** soudu (oproti dospělým). U mladistvých je místní příslušnost jednak určována jiným pořadím (stejných) kritérií než u dospělých. Prvořadé je (oproti místě, kde byl spáchán trestný čin, jak je to u dospělých) místo bydliště mladistvého.¹²¹ Navíc je možné podle § 39 ZSVM místní příslušnost kdykoliv během řízení (tj. od podání obžaloby¹²² až po vykonávací řízení) změnit, kritériem je prospěch mladistvého, tj. aby mu byl soud co

¹¹⁸ Jelínek, J., Melicharová, D., op. cit., str. 11.

¹¹⁹ „Základní“ doba je u mladistvých jeden měsíc oproti dvěma měsícům u dospělých - § 58 odst. 2 ZSVM oproti § 117 trestního řádu.

¹²⁰ Jak uvádí prof. Císařová (op. cit., str. 254 - 260 a 276 - 277) u mladistvých vazba obecně nemůže trvat déle než dva měsíce (s výjimkou zvlášť závažných provinění, u kterých je ze zákona „základní“ doba vazby stanovena až na šest měsíců), obě uvedené varianty trvání vazby je možné prodloužit, a to maximálně jedenkrát v přípravném řízení a jedenkrát v řízení před soudem – vždy maximálně o „základní“ dobu (dle ustanovení § 47 odst. 1 ZSVM). U dospělých je trvání vazby řešeno odlišně. Třemi měsíci je omezeno trvání vazby koluzní, tj. vazby uložené z důvodné obavy, že obviněný bude mařit objasňování skutečností závažných pro trestní stíhání podle § 67 písm. b) a podle § 71 odst. 2 trestního řádu. Avšak v případě, že obviněný opravdu mařil objasňování skutečností závažných pro trestní stíhání, se omezení trvání vazby neuplatní a zbude pouze omezení obecné, které platí pro všechny [tři] důvody vazby – a to omezení celkové délky vazby podle § 71 odst. 8 trestního řádu. Celková maximální délka vazby je tu odstupňována podle závažnosti činu od jednoho do čtyř let, přičemž podle následujícího odst. 9 citovaného ustanovení je zvlášť omezena vazba v přípravném řízení a zvlášť v řízení před soudem. Z celkové maximální délky trvání vazby může na přípravné řízení připadat nejvýše jedna třetina, dvě třetiny mohou být vykonány ve fázi řízení před soudem. Mezi oběma fázemi trestního řízení je zakázáno dobu vazby jakkoli přesouvat a tím maximální dobu trvání vazby v jednotlivé fázi řízení prodloužovat.

¹²¹ Další kritéria (není-li bydliště mladistvého) jsou – místo, kde se mladistvý zdržuje, nebo kde pracuje. Teprve když nelze určit soud podle výše uvedeného, může konat řízení soud, v jehož obvodu bylo provinění spácháno, a nelze-li zjistit ani to, tak ten, v jehož obvodu vyšel čin najevo - § 37 ZSVM.

¹²² Protože místní příslušnost takto může měnit jen soud.

nejméně dosažitelný, proto může být důvodem ke změně příslušnosti například místo přípravy na povolání, nebo místo dlouhodobého léčení mladistvého.¹²³

Dalším vyjádřením ochrany mládeže a zejména zásady specifického přístupu je úprava **šetření poměrů** mladistvého. Za první republiky i dnes je v trestním právu mládeže stanovena povinnost orgánů činných v trestním řízení komplexně zjistit, v jaké situaci se mladistvý nachází. Tím, že je snaha mládež netrestat, ale (pokud možno) pouze usměrnit k řádnému životu a zajistit jí co nejlepší péči, je potřebné zjistit nejen všemožné příčiny spáchání činu, ale také znát podmínky, v jakých mladistvý žije. Tuto povinnost vykonávaly za první republiky podle ustanovení § 45 ZTSM nejčastěji pomocná zařízení pro soudní péči o mládež (resp. úřadovny pro péči o mládež (§ 58 ZTSM), tato pomocná zařízení také mohla mít (na rozdíl od dnešní úpravy) roli obhájce. Podle § 38 odst. 1 ZTSM si měl soud mládeže vyžádat také zprávu soudu poručenského o poměrech mladistvého. Dnes je zjištěním poměrů mladistvého pověřován buď příslušný OSPOD, nebo též Probační a mediační služba (dle § 55 odst. 3 zákona mládeže). Rozdíl oproti prvorepublikové úpravě je v tom, že zpráva o poměrech mladistvého je vyžadována jen v případě, že je potřeba podrobnější zkoumání, než je upraveno v ustanovení § 55 ZSVM. A vypracováním takové zprávy je pověřen opět OSPOD, nebo též Probační a mediační služba (dle § 56 odst. 2 ZSVM).

Zajímavostí je, že zákon č. 48 z roku 1931 přiznal (v § 58 odst. 2) zástupcům pomocných zařízení při výkonu jejich funkce postavení a ochranu, jaká platila pro orgány veřejné. Dnešní zákon mládeže tuto část zákona č. 48/1931 Sb. z a n. nepřevzal a zvláštní postavení a ochrana orgánů veřejné moci je dnes obecně řešena v trestním zákoníku. V jeho ustanovení § 127 je vymezen pojem úřední osoby¹²⁴ a postavení a ochrana úředních osob je dále upravena ve zvláštní části trestního zákoníku v hlavě X. – Trestné činy proti pořádku ve věcech veřejných. Tam jsou uvedeny jak trestné činy proti úředním osobám, tak i trestné činy spáchané úředními osobami. Dnešní orgán sociálně-právní ochrany dětí nebo Probační a mediační služba, které bývají pověřeny šetřením poměrů mladistvých (§ 55 odst. 3 ZSVM) a vypracováním zprávy o poměrech (§ 56 ZSVM) nejsou uvedeny mezi tzv. úředními osobami v ustanovení § 127 trestního zákoníku. Pojem úřední osoby je tu určen taxativním výčtem, ale v odstavci 1 pod písm. d) citovaného ustanovení je mimo jiné uvedeno, že úřední osobou je odpovědný úředník

¹²³ Jelínek, J., Melicharová, D., op. cit., str. 67.

¹²⁴ Dřívější pojem byl veřejný činitel podle ustanovení § 89 odst. 9 trestního zákona z roku 1961.

(jiného) orgánu veřejné moci. Podle judikatury Ústavního soudu je veřejná moc taková, která rozhoduje autoritativně o právech a povinnostech subjektů, které s ní nejsou v rovnoprávném postavení (ale nejsou jí ani přímo podřízené), ať už tato moc rozhoduje přímo nebo zprostředkovaně. Vykonavatelé veřejné správy jsou pak orgány veřejné moci, jestliže jakýmkoli způsobem autoritativně zasahují do práv a povinností fyzických a právnických osob. Zásahem se přitom rozumí nejen rozhodnutí vydané ve správním řízení, ale také zásah¹²⁵ a i jiné autoritativní opatření (kromě právního předpisu).¹²⁶ Z uvedeného lze dovodit, že OSPOD, který je oprávněn samostatně ukládat omezení a i samostatně správně trestat, je jistě možné zařadit pod pojem úřední osoby. Je však otázkou, zda je tomu stejně u úředníků Probační a mediační služby (dále také PMS). V oblasti šetření poměrů mladistvého mají obě instituce sice obdobné pravomoci (a povinnosti), ale Probační a mediační služba obecně nemá pravomoc ukládat opatření. Zda lze oprávnění úředníků Probační a mediační služby ke zjišťování informací, ke vstupu do obydlí mladistvého (při uložení dohledu) nebo k udělení výstrahy mladistvému za méně závažné porušení podmínek dohledu považovat za zásah je otázkou pro judikaturu. Sporným dělá postavení úředníků PMS také nabízející se srovnání s postavením soudního znalce, o kterém Ústavní soud rozhodl, že není postavením úřední osoby (resp. orgán veřejné moci).¹²⁷ Podle mého názoru, přestože musí probační úředník řešit problémy při probaci prostřednictvím soudu (a nemůže je řešit přímo), s ohledem na jeho oprávnění (a tomu odpovídající povinnosti v zákoně mládeže - § 16 odst. 3) je možné mu postavení a ochranu úřední osoby přiznat.

4.5.2 Reakce společnosti na trestnou činnost páchanou mládeží

Přiměřená reakce společnosti na činy mládeže nutně obsahuje povinnost více chránit práva mládeže v řízení, ale o vlastní reakci na čin jde často až při výkonu některého opatření uloženého mládeži za čin (pokud nepostačuje projednání činu soudem). Vyváženost této reakce má dnes zajišťovat zejména princip **restorativní justice** – s cílem odstranit následky činu u poškozeného i u společnosti. Provedení principu restorativní justice by se v dnešním trestním právu mládeže dalo rozdělit na tři

¹²⁵ Zřejmě je myšlena legislativní zkratka zavedená ustanovením § 82 zákona č. 150/2002 Sb., soudního řádu správního – tedy zásah, pokyn nebo donucení.

¹²⁶ Hendrych, D. a kol.: Správní právo. Obecná část. 6. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006, str. 610.

¹²⁷ Usnesení Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 75/93 resp. Ú 3/2 SbNU 201.

oblasti. Začíná se zjištěním kontextu činu (k pochopení činu a situace), další je reakce společnosti (pokud možno s uplatněním širší skupiny osob a institucí), a také je tu mediace (mezi pachatelem a obětí). První oblast je vysvětlena výše, jde o komplexní šetření životní situace mladistvého. Druhá oblast zahrnuje spolupráci a zaměření se na budoucnost. Povinnost orgánů činných v trestním řízení spolupracovat zejména s orgány sociálně-právní ochrany dětí a s Probační a mediační službou ukládá ustanovení § 36 ZSVM. V současné době jsou po celé České republice budovány tzv. systémy včasné intervence (SVI). Jedná se o usnadnění spolupráce orgánů činných v trestním řízení s orgány sociálně-právní ochrany dětí, Probační a mediační služby a dalšími osobami. Cílem je sdílet informace, scházet se nad aktuálními problémy a získat jak komplexní pohled na postup nápravy¹²⁸ konkrétního delikventa, tak i východiska pro prevenci kriminality a jevů s ní spojených. Spolupráce má být umožněna díky jednotnému informačnímu prostředí a má probíhat na jednáních tzv. Týmů pro mládež, kde má být zastoupen soud mládeže, státní zastupitelství, Policie ČR, OSPOD a PMS (a případně i zástupci školských a zdravotnických zařízení, úřadu práce a dalších institucí).¹²⁹ Třetí oblast je úzce spojena s druhou oblastí¹³⁰ a má zajistit nápravu následků činu u poškozeného, tj. nejen náhradu majetkové škody, ale i nemateriální újmy a tím přispět k obnově vztahů a vazeb ve společenství.

Závěr

Je možné shrnout, že trestní právo si vždy uvědomovalo problémy v oblasti trestání mládeže, proto také téměř vždy v historii existovala pro trestání mládeže odlišná pravidla od pravidel pro trestání dospělých pachatelů. Jednotlivé ústupky od obecné úpravy se postupem času rozvinuly téměř až v samostatnou právní úpravu pro trestní věci mládeže. Některé části však zůstávají i dnes shodné či obdobné trestnímu právu dospělých. Tuto myšlenku vyjadřuje zásada speciality trestního práva mládeže vůči obecnému trestnímu právu (dnes podle ustanovení § 1 odst. 3 a § 6 odst. 2 zákona

¹²⁸ Jde o spojení péče o ohroženou a delikventní mládež s cílem odvrátit dítě nebo mladistvého od páchaní trestné činnosti.

¹²⁹ Závazná metodika systému včasné intervence a týmů pro mládež pro rok 2007, str. 3 - 6, dostupná na <http://www.sviportal.eu/Pages/Article.aspx?AID=19>, resp. http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/bezpecnost/delikventi/metodika_svi07.pdf.

¹³⁰ Protože cílovou skupinou SVI je mimo jiné poškozený.

mládeže). Důvody pro zvláštní řešení trestání mládeže pramení především z neúčelné přísnosti obecné úpravy. Ta totiž vůbec nepočítá se zvláštnostmi dospívání jako etapy života. Navíc jen v malé míře využívá výchovné působení, které je právě u mládeže tak důležité. I proto je hlavním posláním zákona mládeže pokud možno netrestat a je-li trestání nutné, dbát v první řadě na výchovný efekt trestu. Zákonodárce se tak snaží nejen o minimalizaci negativních dopadů trestu, ale cílem bylo i zmenšení negativních důsledků spojených s průběhem řízení o trestních věcech mládeže. Je to patrné například již z terminologie, která oproti obecné úpravě užívá slova neobsahující odsouzení – u mladistvých se používá namísto trestného činu provinění, namísto trestu opatření. Boj proti negativním důsledkům trestání a řízení o trestních věcech mládeže se prolíná celou úpravou zákona mládeže.

Z porovnání prvorepublikové a dnešní právní úpravy trestání mládeže vyplývá, že obě mají velmi podobné základy. Jsou postaveny za prvé na snaze pečovat o mládež, aby získala přiměřené vzdělání a za druhé, aby se v praxi uplatnila, získala práci a motivaci vést řádný život. Prvorepubliková úprava byla v tomto směru ještě důraznější než ta dnešní. Podle zákona č. 48 z roku 1931 bylo důležité mládež užitečně zaměstnat jak při výkonu opatření s omezením svobody, tak u opatření vykonávaných na svobodě. Také povinnosti ochranného dozorce stojí za zmínku – užitečnost pro praxi vidím hlavně v jeho povinnosti opatřit mladistvému pracovní místo, sjednat pro něho odměnu za práci, sehnat mu ošacení i umístění v útulku. Měl také pro mladistvého intervenovat u poručenského soudu.¹³¹ Plnil tak zároveň funkci probace i postpenitenciární péče.¹³²

Dnešní úprava je v řešení trestních věcí mládeže dostačující – nabízí širokou škálu opatření a postupů, které může soud konkrétnímu případu takřikajíc ušít na míru. Jediné slabé místo při celkovém pohledu na řešení trestních věcí mládeže lze dnes spatřovat v tom, že v právním řádu chybí v péči o mládež návaznost na praxi. Jinými slovy – existují možnosti, jak mládež vzdělat, ale v případě, že selže rodina ve své výchovné funkci a nepůsobí při startu kariéry mladého člověka jako podpůrný činitel, není nikoho, kdo by tuto roli mohl zastoupit. Když se pak mladému člověku nepodaří sehnat práci, dostane se do bezvýchodné situace a může snadno skončit v začarovaném kruhu páchání a trestů, v tom případě se již šance na normální život kdykoli v budoucnu

¹³¹ Lauschmannová, M.: Několik slov o ochranném dozoru podle zákona č. 48/1931, Soudcovské listy, 1937, str. 79 - 80.

¹³² Válková, H., Dünkel, F., op. cit., str. 32.

blíží nule. Proto by bylo vhodné uvažovat o rozšíření možností pomoci při uplatnění mladých lidí na trhu práce obecně a u těch, kteří prošli řízením podle zákona mládeže zvlášť.

Seznam zkratek

ZSVM	zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže
ZTSM	zákon č. 48 z roku 1931, o trestním soudnictví nad mládeží
OSŘ	zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád
TŘ	zákon č. 141/1961Sb., trestní řád
ZSPOD	zákon č. 257/2000 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí
OSPOD	orgán sociálně-právní ochrany dětí
PMS	Probační a mediační služba

Seznam použité literatury a pramenů

- Císařová, D.**, Fenyk, J. a kol.: Trestní právo procesní. 4. aktualizované vydání. Praha: Linde Praha, a.s., 2006
- Čírtková, L.**: Forenzní psychologie. 1. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004
- Hendrych, D.** a kol.: Právní slovník. 2. rozšířené vydání. Praha: C. H. Beck, 2003
- Hendrych, D.** a kol.: Správní právo. Obecná část. 6. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006
- http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/bezpecnost/delikventi/metodika_svi07.pdf
- http://cs.wikipedia.org/wiki/Latinsk%C3%A1_r%C4%8Den%C3%AD_L>.D_L
- <http://www.epravo.cz/top/clanky/vyvoj-kriminality-deti-a-mladistv%C3%BDch-5230.html/autor>
- <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=275&CT1=0>
- <http://www.sviportal.eu/Pages/Article.aspx?AID=19>
- <http://www.vlada.cz/cz/media-centrum/tiskove-zpravy/vysledky-jednani-vlady--23--unora-2011-81457/>
- Jelínek, J.** a kol.: Trestní právo hmotné. 1. vydání. Praha: Leges, 2009
- Jelínek, J.**, Melicharová, D.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou. 1. vydání. Praha: Linde Praha, a.s., 2004
- Knappová, M.**, Švestka, J., Dvořák, J. a kol.: Občanské právo hmotné 1. 4. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Aspi, 2005
- Lauschmannová, M.**: Několik slov o ochranném dozoru podle zákona č. 48/1931, Soudcovské listy, 1937
- Madar, Z.** a kol.: Slovník českého práva. 3. rozšířené a podstatně přepracované vydání. Praha: Linde, 2002
- Munková, G.**: Sociální deviace. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2004
- Novotný, O.**, Dolenský, A., Jelínek, J., Vanduchová, M.: Trestní právo hmotné. I. Obecná část. 3. vydání. Praha: Codex, 1997
- Novotný, O.**, Vanduchová, M. a kol.: Trestní právo hmotné. I. Obecná část. 5. vydání. Praha: Aspi, a.s., 2007

Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: Kriminologie. 2. přepracované vydání. Praha: ASPI Publishing, s.r.o., 2004

Rezoluce OSN 40/33 ze dne 29.11.1985

Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D.: Základy trestní odpovědnosti, podstatně přepracované a doplněné vydání. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Orac, s.r.o., 2003

Schellerová, I. a kol.: Právní postavení mladistvých. Praha: Eurolex Bohemia, 2004

Škárová, M., a kol.: Občanský soudní řád s vysvětlivkami a judikaturou. 4. aktualizované vydání podle stavu k 1.9.2009. Praha: Linde, 2009

Válková, H., Dünkel, F.: Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě. 1. vydání. Praha: Leges, 1992

White, R., Haines, F.: Crime and Criminology. An Introduction. Melbourne: Oxford University Press, 1996, odkaz dostupný na http://www.ipravnik.cz/cz/clanky/trestni-pravo/art_5781/odklon-jako-sankcni-opatreni.aspx

Zezulová, J.: Trestní soudnictví nad mládeží z pohledu reformy trestního práva. Právní rozhledy. 1996

Seznam použité judikatury

usnesení Nejvyššího soudu **sp. zn. 8 Tdo 1069/2006**

usnesení Ústavního soudu **sp. zn. II. ÚS 75/93 resp. U 3/2 SbNU 201**

nález Ústavního soudu č. **72/1995 Sb.**

usnesení Krajského soudu v Hradci Králové **sp. zn. 12 Rodo 7/2005**

Seznam použitých právních předpisů

ústavní zákon č. **1/1993 Sb.**, Ústava České republiky

usnesení předsednictva České národní rady č. **2/1993 Sb.**, o vyhlášení LISTINY

ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součásti ústavního pořádku České republiky

vyhláška č. **89/2004 Sb.**, kterou se stanoví vnější označení příslušníka Vězeňské služby České republiky, zvláštní barevné provedení a označení služebních vozidel a prokazování příslušnosti k Vězeňské službě České republiky

zákon č. **4/1930 Sb. z. a n.**, tzv. alimentární zákon

zákon č. **6/2002 Sb.**, o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů (zákon o soudech a soudcích)

zákon č. **40/1964 Sb.**, občanský zákoník

zákon č. **40/2009 Sb.**, trestní zákoník

zákon č. **48/1931 Sb. z. a n.**, o trestním soudnictví nad mládeží (v této práci také jako zákon č. 48 z roku 1931 nebo ZTSM)

zákon č. **86/1950 Sb.**, trestní zákon

zákon č. **94/1963 Sb.**, o rodině

zákon č. **99/1963 Sb.**, občanský soudní řád

zákon č. **109/2002 Sb.**, o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních (v této práci jako zákon o ústavní výchově)

zákon č. **129/2008 Sb.**, o výkonu zabezpečovací detence

zákon č. **140/1961 Sb.**, trestní zákon (účinný do 31.12.2009)

zákon č. **141/1961 Sb.**, trestní řád (v této práci také jako TR)

zákon č. **150/2002 Sb.**, soudní řád správní

zákon č. **169/1999 Sb.**, o výkonu trestu odnětí svobody

zákon č. **218/2003 Sb.**, o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (zákon o soudnictví ve věcech mládeže; v této práci také jako ZSVM nebo zákon mládeže)

zákon č. **269/1994 Sb.**, o Rejstříku trestů

zákon č. **359/1999 Sb.**, o sociálně-právní ochraně dětí

návrh zákona čj. 1350/10, o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim
návrh novely zákona o soudnictví ve věcech mládeže, sněmovní tisk 275/0

Abstract of the thesis

„The issue of juvenile criminal justice“

This thesis describes some of the problems that criminal law and criminal justice over children and teens has to challenge. All the problems come from the fact that childhood and adolescence are special periods of time with characteristics that are very different from those of adulthood. Among the other ones, the susceptibility is especially accented, pointing out that children and teens rather easily, in contrast to adults, fall for criminal career. Criminal law generally does not offer applicable rules for concerned age groups due to the fact that legislator is aware of the issue as well as the necessity of a special legislation for juvenils only.

In the first chapter, there is a basic description of problems. One of the main problems criminal law and justice over youth have is a need for special responsibility conditions, as general law is too severe towards youth. Second problem is the problem of labelling (or stigmatization) that occurs frequently as a consequence of a criminal action. Another thing is that family often fails its nurturant duty to children and teens. Then the government must assume responsibility for education and care of them. The challenge here is – how much respect to family should be taken before intervention is necessary and of what intensity can the intervention be. First chapter terminates with the problem of reacting to illegal acts of teens in order to educate them to become decent people and not to fall for criminal career (if it is so easy).

The following chapter shows a review of some crucial criminal law standards used towards youth in various times in history. There are also described two basic attitudes on dealing with young delinquents.

The third chapter generally explains the basis of criminal liability in law of the Czech Republic today – that means it shows liability conditions separately for all the different age groups that our criminal law recognizes.

The last chapter concentrates on comparison of criminal law and justice under the Act on Criminal Justice over Youth no. 48 from 1931 and contemporary law under the Act on Juvenile Responsibility for Illegal Acts and on Justice in Youth Matters no. 218/2003 Collection of Law which is our special regulation for criminal law over juvenils. This law concentrates on procedure regardful of teens' susceptibility, it offers

broad range of measures (instead of only sanctions) and accents educational function of criminal law and justice over youth.

Keywords: criminal justice
youth

Klíčová slova: trestní soudnictví
mládež